

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО
ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
2 курсу денної форми навчання
СИРОТЮКА Олега Андрійовича

Науковий керівник
доктор економічних наук, доцент
МЕЛЬНИК Степан Іванович

Рецензент
доктор економічних наук, професор
ЯВОРСЬКА Тетяна Василівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«05» грудня 2022 р., протокол № 7

завідувач кафедри фінансів та обліку

(підпис)

МЕЛЬНИК С. І.

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Львів

2022

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки
Кафедра фінансів та обліку
Освітній ступінь «магістр»
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Назва освітньої програми «Фінансова розвідка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
фінансів та обліку
_____ Степан МЕЛЬНИК
«01» липня 2022 року.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ****СИРОТЮКА Олега Андрійовича**

1. Тема роботи **Ефективність застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу**
керівник роботи **МЕЛЬНИК Степан Іванович, доктор економічних наук, доцент**
затверджені наказом ЛьвДУВС від **«30» червня 2022 р. № 638 о/с**
2. Термін подання здобувачем вищої освіти роботи **«05» грудня 2022 року**
3. Вихідні дані до роботи **Нормативні акти з питань проведення національної оцінки ризиків та функціонування системи протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму; літературні джерела з вказаної тематики; статистичні матеріали та аналітичні дані**
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) **провести теоретичне дослідження поняття «фінансовий моніторинг» як інструменту протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, розкрити сутність ризик-орієнтованого підходу та порядок його застосування в антилегалізаційній діяльності, проаналізувати міжнародні та вітчизняні норми застосування ризик-орієнтованого підходу; відобразити моделі оцінки ризиків в системі протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму, провести оцінку масштабів поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці, оцінити результативність застосування ризик-орієнтованого підходу з антилегалізаційною метою; запропонувати шляхи удосконалення антилегалізаційної політики держави в контексті реалізації ризик-орієнтованого підходу, вивчити міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму.**
5. Перелік графічного матеріалу (додатків) **Рівні оцінки ризиків при застосуванні ризик-орієнтованого підходу, етапи проведення Національної оцінки ризиків, етапи здійснення наглядової діяльності в антилегалізаційній сфері, етапи проведення оцінки антилегалізаційних ризиків за методикою МВФ, складові інструменту оцінки «легалізаційного» ризику за методикою Світового банку, етапи оцінки «легалізаційних»**

ризиків за методологією країн ЄС, оцінка рейтингів країн за відповідність вимог до оцінки легалізаційних ризиків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	МЕЛЬНИК С. І.		
2	МЕЛЬНИК С. І.		
3	МЕЛЬНИК С. І.		

7. Дата видачі завдання «01» липня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Опрацювання літератури за темою роботи та складання плану	01.08.2022	виконано
2	Написання першого розділу	01.09.2022	виконано
3	Написання другого розділу	01.10.2022	виконано
4	Написання третього розділу	01.11.2022	виконано
5	Підведення підсумків та формулювання висновків	15.11.2022	виконано
6	Оформлення роботи	01.12.2022	виконано

Здобувач вищої освіти

(підпис)

СИРОТЮК О.А.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

МЕЛЬНИК С.І.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

АНОТАЦІЯ

СИРОТЮК О.А. Ефективність застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретичних основ та надання щодо підвищення ефективності здійснення ризик-орієнтованого підходу. Розглянуто теоретичні основи дослідження застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу. Розкрито порядок застосування ризик-орієнтованого підходу в антилегалізаційній діяльності. Проаналізовано нормативно-правову проведення Національної оцінки ризиків. Здійснено аналітичну оцінку поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці, проаналізовано результативність застосування ризик-орієнтованого підходу. Запропоновано заходи вдосконалення проведення оцінки легалізаційних ризиків.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, Національна оцінка ризиків, ризик-орієнтований підхід, відмивання коштів та фінансування тероризму.

ANNOTATION

SYROTYUK O.A. The effectiveness of applying a risk-oriented approach in the financial monitoring system. – Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 «Finance, banking and insurance». – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2022.

The qualification work is devoted to the study of the theoretical foundations and provision for increasing the effectiveness of the implementation of a risk-oriented approach. The theoretical foundations of the study of the application of the risk-oriented approach in the financial monitoring system are considered. The procedure for applying a risk-oriented approach in anti-legalization activities is disclosed. The regulatory and legal conduct of the National Risk Assessment is analyzed. An analytical assessment of the spread of legalization processes in the domestic economy was carried out, the effectiveness of the risk-oriented approach was analyzed. Measures for legalization risk assessment are proposed.

Keywords: financial monitoring, National risk assessment, risk-oriented approach, money laundering and terrorist financing.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	9
1.1. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму	15
1.2. Сутність ризик-орієнтованого підходу та порядок його застосування в антилегалізаційній діяльності	21
1.3. Міжнародні та вітчизняні норми застосування ризик-орієнтованого підходу	
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК- ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	28
2.1. Моделі оцінки ризиків в системі протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму	28
2.2. Масштаби поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці.....	36
2.3. Результативність застосування ризик-орієнтованого підходу з антилегалізаційною метою	41
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	47
3.1. Удосконалення застосування ризик-орієнтованого підходу з метою підвищення ефективності антилегалізаційної діяльності	47
3.2. Міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму	55
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблеми відмивання коштів та фінансування тероризму мають глобальний характер. В умовах поширення цифрових технологій у всі сфери фінансових послуг, ідентифікація легалізаційних процесів та протидія їм вимагає чимало зусиль підрозділів фінансової розвідки, фінансових установ та регуляторів. Саме управління ризиками фінансового моніторингу є гарантією забезпечення фінансової системи від залучення її до процесів відмивання злочинних коштів чи фінансування тероризму. За таких умов дослідження проблеми підвищення ефективності застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу набуває особливої актуальності.

Питання побудови антилегалізаційної системи та використання ризик-орієнтованого підходу були предметом дослідження багатьох вчених, а саме: В. Берізко, О. Бурдонової, С. Буткевича, Н. Внукової, О. Глущенко, С. Гужій, С. Єгоричевої, О. Єлисеєвої, О. Користіна, Л. Левченко, Н. Москаленко, І. Семеґен. При написанні цієї кваліфікаційної роботи використано нормативно-правові акти, що регулюють фінансовий моніторинг в Україні, міжнародні норма та рекомендації, аналітичні дані Державної служби фінансового моніторингу України, інформаційні ресурси всесвітньої мережі Інтернет. Не беручи до уваги наявність значної кількості наукових публікацій за даною тематикою та зважаючи на новизну застосування ризик-орієнтованого підходу в фінансовому моніторингу, проблема підвищення ефективності ризик-орієнтованого підходу потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних і практичних засад ефективності ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу.

Задля досягнення поставленої мети у кваліфікаційній роботі ставились та вирішувались такі завдання:

- розкрити сутність фінансового моніторингу як інструменту протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;
- дослідити сутність ризик-орієнтованого підходу та порядок його застосування в антилегалізаційній діяльності;
- вивчити міжнародні та вітчизняні норми застосування ризик-орієнтованого підходу;
- відобразити моделі оцінки ризиків в системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму,
- провести оцінку масштабів поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці,
- оцінити результативність застосування ризик-орієнтованого підходу з антилегалізаційною метою;
- запропонувати шляхи удосконалення антилегалізаційної політики держави в контексті реалізації ризик-орієнтованого підходу,
- вивчити міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Об'єктом дослідження є система фінансового моніторингу України.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти підвищення ефективності ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу.

Методи дослідження. Проведене у кваліфікаційній роботі дослідження здійснювалось із використанням методів наукового пізнання, а саме: при визначенні структури роботи та послідовності викладення матеріалу застосовано системного аналізу, при дослідженні сутності «ризик-орієнтованого підходу» та формулюванні висновків – метод узагальнення та

абстрагування; при побудові діаграм та рисунків – графічний метод, при вивченні результативності ризик-орієнтованого підходу – аналітичний метод.

Наукова новизна одержаних результатів:

– подальшого вдосконалення набули заходи вдосконалення ризик-орієнтованого підходу, які передбачають градацію оцінки легалізаційних ризиків на трьох рівнях: національному, секторальному (на півні СДФМ) а на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Основний зміст роботи. Перший розділ кваліфікаційної роботи присвячено теоретичному дослідженню застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу

У другому розділі розкрито існуючі міжнародні моделі оцінки ризиків ВК/ФТ, проаналізовано масштаби поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці та проведено оцінку результативності ризик-орієнтованого підходу у системі фінансового моніторингу.

Третій розділ роботи розкриває існуючий міжнародний досвід ефективних механізмів застосування ризик-орієнтованого підходу та рекомендації щодо вдосконалення застосування ризик-орієнтованого підходу на трьох рівнях.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (40 найменувань на 5 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок, із них основний текст – 59 сторінок, які містять 1 таблицю та 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

1.1. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму

Аналізуючи питання протидії легалізації злочинних доходів необхідно виокремити фінансовий моніторинг як один із найефективніших антилегалізаційних засобів. На думку О. Глущенко, в Україні, а також у таких країнах як Білорусь, Грузія та Вірменія, термін «фінансовий моніторинг» застосовується для позначення сукупності інституційних значень, методів і відповідних механізмів, які можуть стримувати (не допускати, ідентифікувати та блокування) незаконні доходи і пов'язаних з ними явища та процеси, що відбуваються у сфері незаконної діяльності підприємницького характеру [1, с. 31].

Досліджуючи питання протидії та запобігання легалізації злочинних доходів, на практиці, зазвичай, використовують дві системи – європейську та американську. Європейська (перша) система є більш ліберальною. Це означає, що банкам не обов'язково залучати спеціально уповноважені органи для всіх операцій, суми яких перевищують порогові значення. Вони надають інформацію такому органу лише про операції, які вони визнали підозрілими. Друга (американська) система застосовує більш жорсткі заходи. У США банківські установи в обов'язковому порядку мають інформувати підрозділ фінансової розвідки про всі операції, сума яких перевищує 10 тис. доларів США [2, с. 70].

На думку представників наукових шкіл, які досліджували питання фінансового моніторингу в Україні, вітчизняна антилегалізаційна система

має змішаний характер. Як вважає О. Барановський, використання правил, що притаманні американській моделі, вимагає від України Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF), оскільки ймовірність відмивання «брудних грошей» є значно серйознішою та жорсткішою, ніж в інших країнах. Таким чином, виконання рекомендацій FATF можливе лише за умови використання правил американської моделі [3, с. 14].

Порівняно з іншими системами фінансового моніторингу, вітчизняна антилегалізаційна системи має більше повноважень, оскільки вона не лише отримує, нагромаджує та обробляє інформацію, а сама проводить фінансові розслідування. З цього приводу, як зазначає Н. Москаленко, діяльність, спрямована на захист антилегалізаційних інтересів держави, повинна забезпечувати належне середовище в економічному полі, не створюючи перепон легальному бізнесу, а також забезпечити збереження конфіденційності фінансової інформації [4, с. 5]. Нині вітчизняна система фінансового моніторингу охоплює фактично всіх надавачів фінансових послуг і забезпечує взаємодію між суб'єктами фінансового моніторингу, міністерствами та відомствами. Кожен суб'єкт відіграє конкретну, встановлену правову роль в антилегалізаційній системі відповідно до своїх повноважень.

О. Єлісеєва відзначила схожість між моніторингом та оцінкою. Науковиця також відзначила, що сутність моніторингу проявляється в оцінці динаміки об'єкта. Метою фінансового моніторингу є протидіє легалізації доходів, вчинених злочинів, тому доцільно забезпечити дослідження фінансових операцій у банківських установах в динаміці [5, с. 58].

Таким чином, фінансовий моніторинг займає центральне місце в антилегалізаційній. Досліджуючи категорію «фінансовий моніторинг», доцільно також виокремити категорію, яка входить до її складу, а саме – «моніторинг». Відповідно до сучасної граматики іноземних мов,

«моніторинг» (від англ. «monitoring») це постійне спостереження за кожним етапом процесу задля пошуку відповідності його певній здатності чи тенденції розвитку [6, с. 392]. Проте єдиного комплексного визначення категорії «моніторинг» у доктринальних джерелах економічної науки не має.

На нашу думку, опрацювання цієї категорії залежить від сфери застосування, а також теми та напряму наукового дослідження. М. Бормотова та К. Мухіна вважають, що відсутність єдиного бачення на категорію «моніторинг» є свідченням недосконалості загальновідомої нормативно-правової бази, яка є основним підходом до організації та моніторингу як методу контролю [7, с. 215].

Актуальними для України залишаються проблеми розвитку функціональної системи фінансового моніторингу. Вирішення цієї проблеми сприяло б подальшому соціально-економічному розвитку країни, реальному реформуванню бюджетно-фінансової системи та системи соціального захисту населення, а також забезпечувало б належний рівень національної безпеки в цілому. А. Хмелюк наголошує на потребах поглибленого теоретичного розроблення процесу становлення системи фінансового моніторингу в Україні, а також систематизації теоретичних підходів до фінансового моніторингу, що базується на взаємозв'язку між усіма його складами [8, с. 174].

Розглядаючи та досліджуючи категорію «фінансовий моніторинг», спостерігаємо наявність різних підходів та бачень. А. Крименко пропонує категорію «фінансовий моніторинг» розглядати як специфічну форму фінансового контролю, яка поводитьься уповноваженими державними органами у сфері фінансового контролю та суб'єктам первинного фінансового моніторингу та спрямована на виявлення операцій, що здійснюються у ході легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [9].

У свою чергу А. Хмелюк має на увазі, що категорію «фінансовий моніторинг» доцільно розглядати як безперервне дослідження фінансової діяльності, яке складається з комплексу науково-технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, що забезпечує систематичний контроль держави та тенденції розвитку та діяльності суб'єкти господарювання [8, с. 175].

Аналіз дисертаційного дослідження М. Прошуніна, який досліджував категорію «фінансовий моніторинг» через призму протидії корупції, легалізацією злочинних доходів та фінансування тероризму, показав, що автор визначає це явище як захищену на законодавчому рівні систему інформаційних, контрольних та юридично обов'язкових процедур, що здійснюються фінансовими органами та агентами (суб'єктами фінансового моніторингу), з метою виявлення фактів використання фінансової системи для легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (публічний аспект) та мінімізації ризику конфіденційності агентів фінансового моніторингу до моменту легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (приватний аспект) [10, с. 12]. Аналізуючи наведене визначення, необхідно відзначити, що автор відноситься до категорії «фінансовий моніторинг» як до системи законодавчо передбачених процедур, які стосуються не державного фінансового контролю взагалі, а лише щодо операцій у контексті легалізація злочинних доходів і фінансування тероризму, тобто автор обмежується виключно антилегалізаційною сферою.

У свою чергу, Л. Воронова, М. Кучеравенко і Н. Пришва виокремили фінансовий моніторинг як персональну форму фінансового контролю та певний інститут фінансового права, що визначає фінансове управління, що містить усі елементи механізму фінансового контролю [11]. В. Беріско у своїй праці подає таке визначення категорії «фінансовий моніторинг»: це сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу задля виявлення,

аналізу та перевірки інформації про фінансові операції, які може бути пов'язані з легалізацією «злочинних» доходів [12, с. 52].

М. Бормотова та К. Мухіна запропонували під категорією «фінансовий нагляд» розуміти систему фінансового нагляду, спрямовану на вирішення проблем із запобігання легалізації грошей і активів, отриманих злочинним шляхом як окремими економічними суб'єктами, так і в масштабах всієї країни [7, с. 217].

Категорія «фінансовий моніторинг» у контексті визначення системи заходів і засобів, пов'язаних з протидією та запобіганням відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, розглядається відносно нетривалий період часу. Як представлено в доктринальних джерелах, до початку цієї категорії категорія «фінансовий моніторинг» вживалася більше у вихідному семантичному значенні, тобто як визначення певних систематизованих, регулярних спостережень і заснованих на них дій у фінансовій сфері. О. Бурдонова підкреслила, що в другій половині 90-х рр. категорія «фінансовий моніторинг» почала використовуватися як спеціальний термін, який застосовувався у сфері процедур банкрутства та антимонопольних досліджень [13, с. 14].

Також необхідно зазначити, що для країн, які не відносять до пострадянських, категорія «фінансовий моніторинг» не несе такого змістовного навантаження. У деяких країнах у сфері фінансів основна мета таких заходів, як протидія та боротьба з легалізацією доходів, та виконання всіх зазначених вище функцій характерне для підрозділів фінансової розвідки (ПФР). Враховуючи вищевикладене, В. Зеленецький допустив, що проведення фінансового моніторингу можна порівняти із фінансовою розвідкою. Термін «фінрозвідка» хоча й живий, але неофіційний. У цьому розумінні, в якому вживається категорія «фінансовий моніторинг» як

комплекс, дій та заходів, що запобігають легалізації коштів окремими суб'єктами, територія чи державами [14, с. 264]

Беручи до уваги більш відомі та проаналізовані наукові праці О. Комісарова, О. Скрипки та О. Собакара [15, с. 36], фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового нагляду у зв'язку з тим, що:

- фінансовий моніторинг вивчає фінансові операції учасників на предмет їх законності, зручності, надійності та доцільності;

- фінансовий моніторинг вивчає діяльність підприємств, установ та організацій, а також всіх їх можливостей здійснювати фінансові операції;

- суб'єктами фінансового моніторингу є державні органи та недержавні установи, що мають повноваження у антилегалізаційній сфері;

- визначення фінансового моніторингу – це попередження, здійснення фінансових операцій, які можуть бути включені або можуть бути віднесені до операцій із легалізації доходів, отриманих в результаті вчинення злочинів.

Досліджуючи питання сутності фінансового моніторингу в цілому, варто зазначити, що основним джерелом формування категоріального апарату є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [16], який містить повний та чіткий перелік процедур регулювання окремих конкретних умов та організаційних та правових впливів щодо забезпечення антилегалізаційної діяльності. Таким чином, відповідно до законодавства, під фінансовим моніторингом необхідно розуміти сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу (як первинного, так і державного) у сфері запобігання та протидії відмиванню коштів, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [16].

На нашу думку, специфікою фінансового моніторингу є те, що його проведення передбачає поєднання і доповнення первинного та державного моніторингу. Крім того, перший рівень – державний фінансовий моніторинг, а другий – первинний.

На нашу думку, фінансовий моніторинг слід визначити як певний комплекс заходів на законодавчому рівні, які здійснюються в рамках первинного та державного фінансового моніторингу та спрямовані на виконання вимог чинного антилегалізаційного законодавства.

1.2. Сутність ризик-орієнтованого підходу та порядок його застосування в антилегалізаційній діяльності

Антилегалізаційна діяльність регламентується нормами вітчизняного законодавства та міжнародними нормами та рекомендаціями. Міжнародна практика передбачає використання ризик-орієнтованого підходу (далі – РОП). Ризик-орієнтований підхід – це процес ідентифікації, оцінки та нівелювання ризиків легалізації злочинних доходів, фінансування терористичної діяльності та розробка і вжиття відповідних заходів задля зменшення та нейтралізації цих ризиків в різних обсягах та різними способами відповідно їх рівню.

Під ризиком розуміють певну небезпека або загрозу. Розуміння ризику через призму антилегалізаційної діяльності й відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон) [16] полягає у можливості використання СПФМ з метою легалізації злочинних доходів та спонсорування терористичної діяльності під час надання такими СПФМ своїх послуг.

Застосування ризик-орієнтованого підходу передбачає проведення оцінки можливих легалізаційних ризиків на трьох рівнях (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Рівні оцінки ризиків при застосуванні ризик-орієнтованого підходу

Джерело: складено автором

Методики ідентифікації та оцінки ризиків ПВК/ФТ впроваджуються на державному рівні і містяться у «Методиці національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні» [18]. В Україні двічі проводилась Національна оцінка ризиків у антилегалізаційній сфері. Відповідно до оновленої методики Національну оцінку ризиків доцільно проводити в такій послідовності: проведення попереднього етапу, ідентифікація ризиків, аналіз ризиків, оцінка ризиків, управління легалізаційними ризиками (рис. 1.2).

Щодо оцінки «легалізаційних ризиків» на рівні СПФМ, то високий ступінь ризику такі суб'єкти встановлюють в ході аналізу сукупності чинників та критеріїв, встановлених Законом та внутрішніми актами цього суб'єкта. Високий ступінь ризику встановлюється якщо існує висока ймовірність залучення такого суб'єкта до ВК/ФТ. Характерною рисою законодавчих змін, пов'язаних із запровадженням РОП, є запровадження поняття «неприпустимо

Етапи проведення Національної оцінки ризиків	
<i>попередній</i>	<ul style="list-style-type: none"> – визначення кола учасників національної оцінки ризиків; – призначення контактних осіб; – розсилка анкет учасникам НОР; – отримання документів від учасників НОР
<i>ідентифікація ризиків</i>	<u>Виявлення загроз ВК/ФТ</u>
	<ul style="list-style-type: none"> – оцінка масштабів предикатних злочинів; – оцінка обсягу отриманих злочинних доходів, виявлення основних джерел таких доходів; – виявлення методів та інструментів, що використовують для приховування злочинних доходів;
<i>аналіз ризиків</i>	<u>Виявлення вразливості системи ПБК/ФТ</u>
	<ul style="list-style-type: none"> – виокремлення вразливих місць фінансової системи; – визначення вразливих місць нефінансового сектору економіки; – опис «вузьких» місць системи нагляду ПБК/ФТ; – виявлення проблем проведення фінансових розслідувань; – окреслення проблем судочинства та кримінальних проваджень;
<i>оцінка ризику</i>	<p style="text-align: center;"><u>Визначення джерел та ймовірності прояву загроз та вразливостей, окреслення їх наслідків</u></p> <ul style="list-style-type: none"> – визначення ймовірності реалізації ризику без врахування заходів по його нейтралізації; – присвоєння ймовірності реалізації ризику відповідної категорії (низька, середня, висока); – аналіз наслідків реалізації ризику ВК/ФТ;
<i>управління ризиками</i>	<p style="text-align: center;"><u>Визначення для кожної загрози загального рівня ризику, рівня ефективності заходів, які вжито для мінімізації ризику, та чистого рівня ризику</u></p> <p>Загальний рівень ризику розраховується за формулою: Загальний рівень ризику = рівень наслідків реалізації ризикової події * рівень ймовірності настання ризикової події</p> <p>Чистий рівень ризику визначається із врахуванням загального рівня ризику та ефективності заходів щодо їх усунення.</p> <p style="text-align: center;"><u>Заходи управління ризиками ВК/ФТ різняться залежно від сфери діяльності та рівня ризику</u></p> <p>Ефективність антилегалізаційних заходів проводиться за критеріями:</p> <ul style="list-style-type: none"> -ефективні заходи – зменшення ризику на 75%; -заходи, які вдосконалюються – зменшення ризику від 50% до 75%; -ненадійні заходи – рівень ризику не зменшується.

Рис. 1.2. Етапи проведення Національної оцінки ризиків

Джерело: складено автором

високий ризик», який визначається як максимальний ризик, який СПФМ не згідний прийняти по відношенню до клієнта, згідно із внутрішніми антилегалізаційними документами. Належна перевірка проводиться для захисту СПФМ від ризику високого рівня. З метою зниження ступеня «легалізаційного ризику» СПФМ проводять заходи належної перевірки – посилені або спрощені, відповідно.

Згідно із до ст. 3 Закону [16] основним принципом запобігання та протидії ПВК/ФТ є використання РОП під час здійснення антилегалізаційних заходів. СПФМ повинні застосовувати РОП у своїй діяльності відповідно до встановлених критеріїв ризику [19; 20], особливо щодо своїх клієнтів, географічного розташування (реєстрації) клієнта або установи, через яку здійснюється переказ коштів, виду послуг, які клієнт отримує від СПФМ, та способу їх надання (отримання).

З економічної точки «легалізаційний ризик» має бути пропорційним характеру та масштабам діяльності СПФМ. Реалізовуватися РОП СПФМ повинен у порядку, визначеному внутрішніми антилегалізаційними актами та із врахуванням рекомендацій відповідного СДФМ. Водночас СПФМ повинен оцінювати/переоцінювати ризики згідно з визначених ним критеріїв, оновлювати їх і мати як власний ризик-профіль, так і ризик-профіль своїх клієнтів.

У ході встановлення критеріїв ризику СПФМ повинен враховувати типологічні дослідження у антилегалізаційній сфері [19], розроблені Спеціально уповноваженим органом, та розміщені на веб-сайті результати НОР, пропозиції та рекомендацій СДФМ, підготовлених відповідно до міжнародних стандартів, у яких значна увага приділяється неприбутковим організаціям, до яких СПФМ повинні вживати заходів щодо зменшення «легалізаційних ризиків».

Наглядова діяльність у антилегалізаційній сфері, заснована на РОП, складається передбачає реалізацію двох етапів – розуміння ризиків та зниження ризиків (рис.1.3).

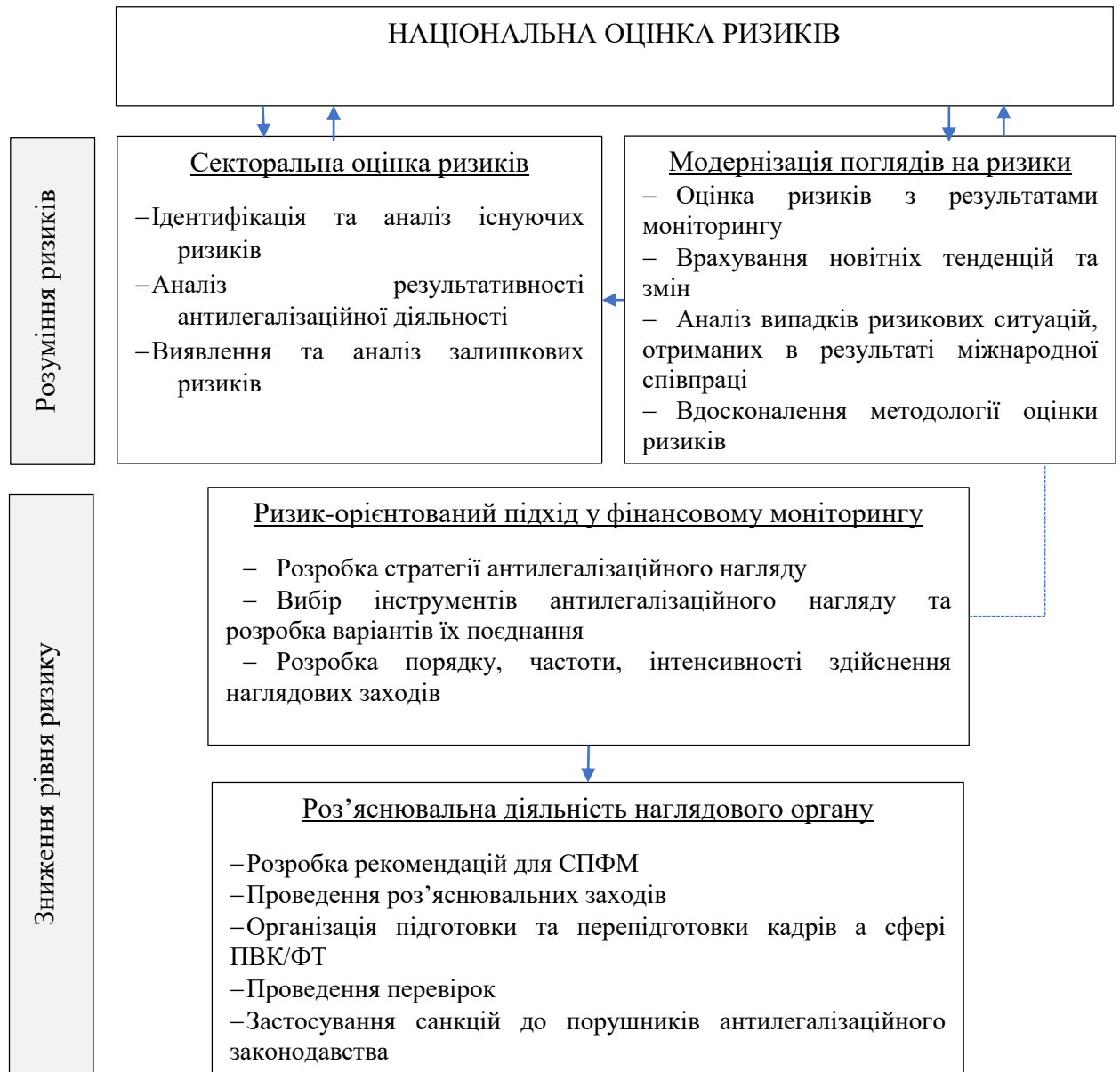

Рис. 1.3. Етапи здійснення наглядової діяльності в антилегалізаційній сфері

Джерело: складено автором

Коли органи нагляду застосовують нагляд на РОП, вони повинні спочатку розуміти ризики ВК/ФТ, які можуть загрожувати секторам та їх

регульованим організаціям. Крім того, вони повинні розробити, задокументувати та оновити своє розуміння ризику ВК/ФТ. Метою проведення наглядової оцінки ризиків є допомога наглядовим органам у плануванні їхньої діяльності з урахуванням вразливості до ризиків, визначення обсягу уваги, яку слід приділяти відповідним секторам та суб'єктам у цих секторах, а також виявлення ризиків. Сфера оцінки наглядового ризику повинна включати загрози, вразливість і наслідки.

Розуміння властивих ризиків і загальних слабких місць у системах контролю ПВК/ФТ на рівні окремого сектора є відправною точкою для глибшого розуміння ризиків, тобто розуміння на рівні окремої організації. Щоб досягти всебічного розуміння ризиків, наглядові органи повинні формувати та проводити постійну оцінку ризиків у секторах, серед окремих суб'єктів та/або груп.

Зв'язок між наглядовою оцінкою ризику та національною оцінкою ризику є подвійним. З одного боку, під час національної оцінки ризиків слід використовувати розуміння наглядовими органами секторів та суб'єктів їхнього нагляду. Однак, з іншого боку, розуміння контролюючими органами ризику має підтримуватися та узгоджуватися з національною оцінкою ризиків, яка містить інформацію від низки зацікавлених сторін, залучених до сфери ПВК/ФТ. Це забезпечить доступність такої інформації та аналітичних висновків про ризики, що надходять від інших органів влади та організацій (таких як інші наглядові органи, а також правоохоронні органи, судові органи, митниця, ПФР або інші розвідувальні органи). Зазначимо, що обмін інформацією про «легалізаційні ризики» відбувається між створеними робочими групами різних державних органів у сфері ПВК/ФТ, а також на зустрічах з представниками приватного сектору. В Україні важливою умовою ефективного впровадження національної оцінки ризиків є постійний розвиток та оновлення розуміння ризиків контролюючими органами. Якщо

наглядове розуміння галузевих ризиків спирається на національні оцінки ризиків, вони повинні оцінити, чи відповідає аналіз національної оцінки ризиків їхнім власним інформаційним потребам (зокрема, чи такий аналіз є доречним і достатньо глибоким) і визначити, чи доповнює ця інформація їхнє розуміння ризик.

Розуміння ризику ПВК/ФТ на рівні певного сектора є важливим фактором у визначенні пріоритетних напрямків наглядової діяльності для різних секторів, особливо за наявності кількох наглядових органів. Ефективна система нагляду, заснованого на оцінці ризиків, передбачає, що наглядовий орган розуміє ризики в секторі(ах), за якими він наглядає, порівняно з іншими секторами. В іншому випадку цілком можливо, що наглядовий орган витратить надто багато часу та зусиль на зниження ризику, який, на його думку, є важливим для нього, але не є пріоритетним для юрисдикції.

Оцінка ризиків на рівні окремого суб'єкта дозволяє визначити ступінь ризику ПВК/ФТ кожного окремого суб'єкта, що дозволяє визначити необхідний рівень та напрям наглядової діяльності. Ризики, властиві певним суб'єктам господарювання, можуть відрізнятися, наприклад, за типом бізнесу, розміром, категоріями клієнтів і вразливістю до ризику в результаті ведення бізнесу в юрисдикціях з високим ризиком. Відповідні заходи для зменшення ризику вже залежатимуть від конкретного випадку.

1.3. Міжнародні та вітчизняні норми застосування ризик-орієнтовного підходу

Відповідно до законодавства України [16] запровадження ризик-орієнтованого підходу до СПФМ та формування ризик-орієнтованої системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом,

фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення є необхідною вимогою міжнародних стандартів FATF [21]. Задля забезпечення ефективного управління ризиками внутрішні документи СПФМ у антилегалізаційній сфері повинні містити процедури, достатні для запобігання використанню послуг і продуктів суб'єкта з метою відмивання грошей. Держфінмоніторинг України, інші органи державної влади та правоохоронні органи надають пріоритет міжнародному співробітництву.

Відповідно до Міжнародних стандартів FATF щодо ПВК/ФТ [21] антилегалізаційна політика та координація у сфері ПВК/ФТ передбачає запровадження ризик-орієнтованого підходу. Задля налагодження ефективної роботи антилегалізаційної системи необхідно оцінити, наскільки держава усвідомлює свої ризики «відмивання» коштів, і надалі формувати національну політику та заходи протидії цим діям. Відмивання грошей (ВК), фінансування тероризму (ФТ) і фінансування розповсюдження зброї масового знищення (РЗМЗ) є серйозними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, проти яких спрямовані міжнародні стандарти FATF [21].

Рекомендації FATF визначають вимоги до РОП. Окрім того FATF регулярно проводить оцінку ефективності нагляду у сфері ПВК/ФТ відповідно до Безпосереднього результату 3 методології FATF. У Рекомендації 1 FATF наведено визначення сутності ризик-орієнтованого підходу. Рекомендація 1 та пояснення до неї описують вимоги до юрисдикцій, які здійснюють ідентифікацію, оцінку та розуміння «легалізаційних ризиків» та застосовуватимуть ризи-орієнтований у своїй наглядовій діяльності. У роз'ясненні до Рекомендації 1 зазначено вимогу, яка зобов'язує наглядові органи розглядати та вивчати природу ризиків та оцінки, розроблені фінансовими установами у зв'язку із застосуванням РОП. Ризик-орієнтований підхід, визначений у Рекомендації 1, є основою для

розподілу ресурсів та впровадження заходів ПВК/ФТ. Водночас, Рекомендація 2 FATF підкреслює важливість співпраці на національному рівні між наглядовими та правоохоронними органами.

Міжнародні рекомендації FATF передбачають застосування ризик-орієнтованого підходу на трьох рівнях. Так, у Рекомендації FATF 1 зазначено, що ризик-орієнтований підхід має реалізовуватися на двох рівнях: національному («національна оцінка ризику»); приватні (фінансові установи та окремі нефінансові установи – суб'єкти первинного фінансового моніторингу). А рекомендація FATF 26 додала третій рівень – державний (регулятивні та наглядові заходи мають застосовуватися до фінансових установ).

Директива (ЄС) 2015/849 встановила, що ризик-орієнтований підхід повинен застосовуватися на чотирьох рівнях: наднаціональний (рівень ЄС) – на цьому рівні передбачено, що Європейська Комісія формує звіт про ідентифікацію в області внутрішнього ринку, який піддається найбільшим «легалізаційним» загрозам і ризикам кожного відповідного сектора щодва роки; національний (рівень країн-членів ЄС) – встановлено необхідність проведення національної оцінки ризиків (НОР); державний (рівень компетентних/контролюючих органів – СДФМ) – визначає періодичність та інтенсивність виїзного та невиїзного нагляду виходячи з профілю ризику СПФМ, а також ризику ВК/ФТ в цій державі-члені; приватний (рівень обов'язкових суб'єктів – СПФМ) – виявлення та оцінка ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, притаманних клієнтам, країнам чи географічним регіонам, продуктам, послугам, транзакціям чи каналам доставки [22].

У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [16]

дається визначення термінів, що стосуються запровадження ризик-орієнтованого підходу (РОП). Окрім того, у Законі введено поняття високого та неприпустимо високого ступеня ризику та належної перевірки клієнта, а також посилено заходи поглибленого аналізу, що свідчить про особливу увагу до ризикової складової фінансового моніторингу. Високий ризик визначається як результат оцінки ризику СПФМ, який базується на результатах аналізу сукупності критеріїв, передбачених законодавством та внутрішніми актами такого суб'єкта, та свідчить про високу ймовірність використання цього суб'єкта з легалізаційною метою. Неприпустимо високим «легалізаційним» ризиком є максимально високий ризик, зазначений у внутрішніх документах з фінансового моніторингу СПФМ, який не може бути прийнятий. За таких умов, все більше уваги приділяється побудові внутрішньої системи фінансового моніторингу СПФМ за ризик-орієнтованим принципом.

Законом [16] визначено, що СПФМ зобов'язаний встановити високий ступінь ризику господарським відносинам щодо певного переліку клієнтів:

1) осіб, місцем проживання (прописки, реєстрації) є держава, яка не виконує або неналежно виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що здійснюють антилегалізаційну боротьбу;

2) особи, які включені до переліку, або які є представниками осіб, включених до переліку осіб, які мають пряму чи опосередковану власність або є кінцевими реальними власниками яких є особи, зазначені у переліку осіб, що не дотримуються вимог антилегалізаційного законодавства;

3) іноземні фінансові установи (крім фінансових установ, зареєстрованих у державах-членах Європейського Союзу, державах-учасницях групи з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF), крім країн, які здійснюють збройну агресію проти України в у

розумінні, визначеному статтею 1 Закону України «Про оборону України»), з якими встановлюються кореспондентські відносини;

4) іноземні публічні діячі, члени їх сімей та особи, пов'язані з такими політично значущими особами, а також клієнти, кінцевими бенефіціарними власниками яких є зазначені особи;

5) особи, щодо яких (або КБВ яких) застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи відповідно до статті 5 Закону України «Про санкції»;

6) особи, місцем проживання (прописки, реєстрації) є держава, включена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон [16].

Неприпустимо високий ступінь ризику СПФМ зобов'язаний встановити його для ділових відносин з клієнтами у разі:

1) неспроможність виконати обов'язки, визначені Законом [16], або мінімізувати виявлені ризики, пов'язані з таким клієнтом або фінансовою операцією;

2) наявності підозри, сформованої за результатами дослідження діяльності клієнта, про те, що така діяльність може бути нелегальною або ж має ознаки фіктивності.

Відповідно до статті 15 Закону [16], коли встановлено, що клієнт має неприйнятно високий ризик або клієнт не надає документи чи дані, необхідні для належної перевірки клієнта, встановлення (підтримання) ділових відносин, проведення фінансових у операціях може бути відмовлено. Для підтвердження таких обставин вводиться відповідна перевірка. Що стосується належної обачності, то це заходи, які включають: постійний моніторинг ділових відносин клієнта та фінансових операцій, які здійснюються під час таких відносин, у зв'язку з відповідністю цих фінансових операцій даним про клієнта, його діяльність та наявний ризик суб'єкту первинного фінансового моніторингу (у тому числі, за необхідності,

про джерело походження коштів у зв'язку з фінансовими операціями). У разі виникнення сумнівів щодо максимізації ризику СПФМ проводить посилені заходи належної перевірки на основі ризик-орієнтованого підходу щодо клієнтів, ділові відносини з якими (фінансові операції без встановлення ділових відносин) становлять високий ризик, пропорційні виявленим ризикам та спрямовані на їх мінімізацію, у тому числі шляхом збільшення частоти та обсягу дій щодо моніторингу ділових відносин та збору додаткової інформації про ділові відносини.

Протилежною спрямованістю ризик-орієнтованого підходу є скорочення витрат ресурсів. Для клієнтів з низьким ступенем ризику, можуть бути застосовані спрощені заходи належної перевірки, що проводяться СПФМ. А заходи, які проводить СПФМ на основі РОП щодо клієнтів з низьким рівнем ризику, будуть пропорційними виявленим ризикам і можуть передбачати, зокрема, скорочення частоти та обсягу дій для моніторингу ділових відносин та збору додаткової інформації про ділові відносини.

Таким чином, чинне регулювання ризик-орієнтованого підходу у сфері ВК/ФТР на рівні компетентних органів в Україні не є повною мірою ефективним, оскільки базується на встановлених та публічно оприлюднених формальних критеріях ідентифікації та оцінки ризику ВК/ФТ. Для забезпечення реалізації ефективного ризик-орієнтованого підходу необхідно запровадити об'єктивне вимірювання ризику СПФМ, які можуть бути залучені до ВК/ФТ, на основі обробки та аналізу значної кількості показників їх діяльності з метою ідентифікації «легалізаційних ризиків» та загроз.

Висновки до розділу 1

Легалізація злочинних доходів, фінансування тероризму є загрозою економічній безпеці держави, створює підґрунтя для погіршення криміногенної ситуації в країні та підриває основи здорової конкуренції. Кожна цивілізована держава визначає для себе пріоритетним завданням створення та забезпечення ефективного функціонування системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Вітчизняна антилегалізаційна система створена відповідно до рекомендацій міжнародних органів та інститутів. Українська система фінансового моніторингу є дворівневою і закріплює проведення первинного та державного фінансового моніторингу. Чинний Закон передбачає застосування ризик-орієнтованого підходу. Оцінка можливих ризиків легалізації злочинних доходів здійснюється на трьох рівнях: при проведенні Національної оцінки ризиків, при формуванні нормативних актів, розроблених суб'єктами державного фінансового моніторингу, та при формуванні суб'єктами первинного фінансового моніторингу внутрішніх антилегалізаційних документів.

Запровадження ризик-орієнтованого підходу спрощує для СПФМ процедуру фінансового моніторингу, оскільки дозволяє не вивчати всі операції клієнтів. Ризик-орієнтований підхід передбачає встановлення для клієнтів ступеня ризику і проведення заходів належної (за умови низького рівня ризику) або посиленних заходів належної перевірки (за умови встановлення високого рівня ризику). РОП дає можливість сконцентрувати основну увагу на підозрілих операціях, їх вивчити та розробити заходи щодо їх усунення. Окрім того, РОП дає можливість економити ресурси СПФМ, зменшує витрати часу та сприяє налагодженню довірчих відносин відповідного суб'єкта з клієнтами.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

2.1. Моделі оцінки ризиків в системі протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму

У сучасному суспільстві, яке характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій та глобалізацією фінансових послуг, ситуація у сфері ВК/ФТ постійно ускладнюється. Вирішення цієї проблеми вимагає глобальних заходів протидії у співпраці між країнами. Фінансовий моніторинг практикується в багатьох країнах у зв'язку зі створенням антилегалізаційної систем. Фундаментальною методологічною основою його організації є РОП, основними елементами якої є ідентифікація, аналіз та оцінка ризиків. На даний момент методика оцінки ризиків у антилегалізаційній сфері на національному рівні недостатньо досліджена через новизну проблеми та невеликий практичний досвід.

Оцінка ризиків є важливою основою для управління ними та побудови системних гарантій в країні. Національна оцінка ризиків є важливим кроком у визначенні спільного бачення ризику, а також розуміння того, які ризики слід брати до уваги, пом'якшувати, компенсувати та передавати. НОР допомагає у розробці рекомендацій та визначенні пріоритетів для підвищення стабільності окремих видів економічної діяльності, галузей, компаній, установ, організацій. У світовій практиці існує три методики оцінки легалізаційних ризиків: Методика МВФ, Групи світового банку та методика країн ЄС.

Методика оцінки легалізаційних ризиків МВФ

Бачення МВФ щодо РОП ґрунтується на тому, що застосування класичної концепції управління ризиками до питань ПВК/ФТ служить

одночасно кільком цілям. По-перше, РОП дає можливість співробітникам МВФ сконцентрувати обмежені ресурси (фінансові, людські) на певних країнах, які створюють або стикаються зі значними легалізаційними ризиками. По-друге, виходячи з оцінки конкретної країни, РОП дозволяє зосередити увагу на тих аспектах фінансового сектору, а також на тих правових та інституційних (організаційних) структурах, які є найслабшими (найуразливішими) ланками системи ПВК/ФТ. По-третє, завдяки наявним технічним можливостям МВФ допомагає країнам-членам ідентифікувати, оцінити та зменшити легалізаційні ризики, з якими вони стикаються. По-четверте, зазначена діяльність МВФ сприяє міжнародному співтовариству сформулювати основні антилегалізаційні цілі, зосередити свою увагу на них, а також оцінити та підвищити ефективність антилегалізаційних заходів.

Методика НОР, застосовувана МВФ, відображає основні складові та етапи оцінки ризиків, описує відповідні процеси та інструменти. Методологія пропонує розкрити такі ключові позиції для оцінки легалізаційних ризиків: загрози, вразливості та наслідки [23, с.33]. Національний рівень легалізаційного ризику (R) формально можна визначити за формулою:

$$R = f[(T), (V)] \times C \quad (2.1),$$

де T – загроза відмивання коштів та фінансування тероризму;

V – вразливість системи ПВК/ФТ;

C – наслідки прояву ризику ВК і ФТ.

Відповідно, рівень «легалізаційного» ризику можна зменшити впливаючи на рівень загроз, вразливостей (слабких місць) або потенційних наслідків впливу ризику.

Аналіз легалізаційного ризику здійснюється за окремими напрямками ризикових подій, які оцінюються за відповідними аналітичними модулями (див. табл. 2.1).

Аналітичні модулі оцінки «легалізаційних» ризиків використовують як кількісні, так і якісні показники, що базуються на даних, отриманих із відкритих та приватних (комерційних) джерел інформації.

Таблиця 2.1

Структура аналізу ризику відмивання коштів за методикою МВФ

Ризикова подія	Аналітичний модуль	Індикатори оцінки
Здійснення операцій у сфері ВК/ФТ	(A) Загальний обсяг внутрішніх злочинних доходів	Види предикатних злочинів
	(B) Ефективність правоохоронних органів	Забезпеченість правоохоронних органів ресурсами, наявність антилегалізаційних повноважень
	(C) Обсяг зовнішніх злочинних доходів	Країни-походження злочинних доходів
	(D) Транснаціональні продукти, активи	Ступінь розвитку відносин між країнами
	(E) Ретельний транскордонний контроль	Обсяги переміщення валютних цінностей, активів та населення між країнами
	(F) Характеристика загального середовища юрисдикції	Розвиток економіки країни, бізнес-клімат, ступінь пропрацьованості антилегалізаційних питань у законодавстві країни, ефективність системи ПВК/ФТ
	(G) Характеристика основних продуктів, активів та їх вивчення на можливість використання з легалізаційною метою	Типи антилегалізаційних інститутів, канали просування фінансових послуг, чинники стримування ВК/ФТ
Суб'єкти відмивання коштів не виявляються	(B2) Правоохоронні органи	Виявлення предикатних злочинів
	(I) Система інформування про підозрілі фінансові операції	Розроблений механізм повідомлення СПФМ та СДФМ про підозрілі операції, критерії ідентифікації
	(J) Моніторинг транзакцій клієнтів та їх рахунків	Ефективність здійснюваного моніторингу
	(K) Ідентифікація клієнтів та заходи їх перевірки	Розробленість методології перевірки клієнтів, забезпеченість ресурсами
	(L) Компетентність органів	Ефективність органів та інститутів
	(M) Регуляторний нагляд	Ефективність існуючого механізму збору, обробки інформації
	(N) Підрозділ фінансової розвідки	Результативність збору, обробки інформації та фінансових розслідувань
	(O) Ведення реєстрів, доступ до них	Ефективність реєстраційної діяльності та таємність
	(P) Прозорість структури власності	Вимоги до реєстрації юридичних осіб, відкритість інформації про КБВ
	(R) Система кримінального правосуддя	Розробленість антилегалізаційного законодавства, наявність незалежного судочинства
(H) Корупція		
Відмивання коштів неадекватно санкціонує	(B2) Правоохоронні органи	Повноваження щодо накладання санкцій, заморожування активів, жорсткість покарань за легалізаційні злочини Ефективність взаємодії між різними
	(R) Система кримінального правосуддя	
	(E) Ретельний транскордонний контроль	
	(B) Ефективність правоохоронних	

органів	органами у антилегалізаційній сфері, організація правової допомоги. Конфіскація та заморожування активів
(Н) Корупція	
(R) Система кримінального правосуддя	

Джерело: складено автором за даними [23]

У всіх аналітичних модулях кожен чинник ризику потрібно проаналізувати з урахуванням відповідним йому показників, а після цього відповідний чинник підлягає скоринг-оцінці, що, у свою чергу, дозволяє заздалегідь визначити критерії прийняття рішень пов'язані з оцінкою ймовірності реалізації значущих легалізаційних ризиків. Бали присвоюються шляхом знаходження середнього геометричного для всіх показників у вкладеній ієрархії. Бали розраховуються, починаючи з оцінок субфакторів, факторів, модулів і, нарешті, оцінюється загальний рівень ймовірності настання ризикових подій. Підбиття підсумків здійснюється за допомогою кореня n-го ступеня $\sqrt[n]{A}$, де «n» – кількість показників, факторів або подій ризику; «A» – це їхній добуток.

Таким чином, повноцінний процес «легалізаційних ризиків», згідно з Методологією МВФ, складається з 7 етапів і залежить від спроможності органів влади збирати, нагромаджувати та подавати статистичні дані, а також використовувати інструменти збору даних із відкритих джерел Інтернету (див. рис. 2.1).

Методологія Групи Світового банку

Світовий банк розробив власну методику оцінки ризиків, щоб допомогти країнам у проведенні оцінки легалізаційних ризиків на національному рівні. Методика Світового банку містить кілька взаємопов'язаних модулів, розроблених на основі електронних таблиць Excel. Розроблені модулі дозволяють країнам проводити оцінку рівня легалізаційного ризику та вразливості. Легалізаційні ризики стосуються масштабів і характеристик доходів від злочинної діяльності або фінансування тероризму в юрисдикції. «Вразливі місця» стосуються слабких місць або

недоліків у юрисдикційному антилегалізаційному захисті. Загрози або вразливі місця існують на національному чи галузевому рівні та разом визначати рівень легалізаційного ризику у юрисдикції.

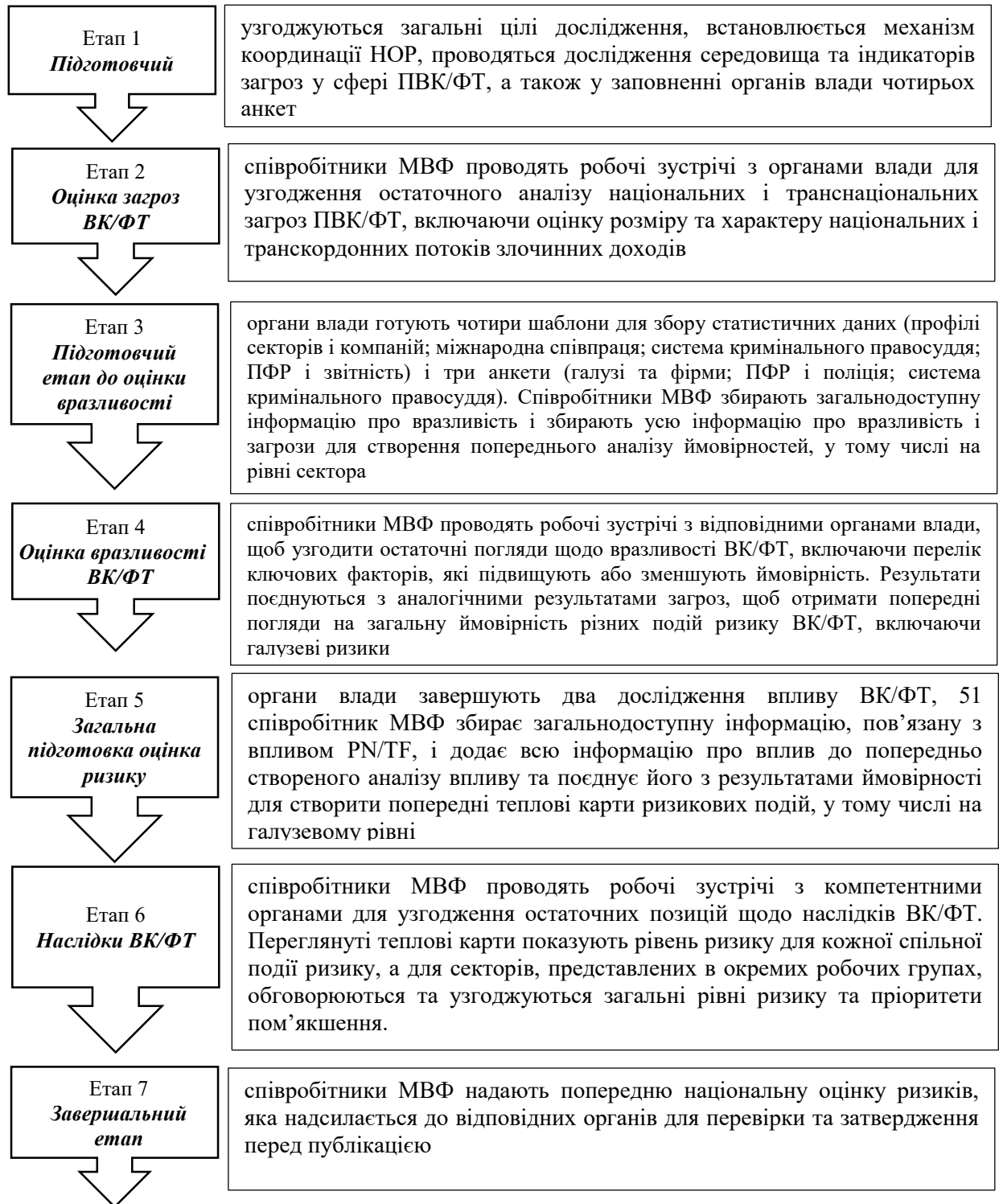

Рис. 2.1. Етапи проведення оцінки антилегалізаційних ризиків за методикою МВФ

Джерело: складено автором за [23]

Інструмент оцінки «легалізаційного» ризику складається з 9 модулів. Основна увага концентрується на 7 модулях, які зосереджені на оцінці «легалізаційного» ризику. Також методика передбачає виконання одного модуля, який допомагає оцінити ризик фінансування тероризму. Окремим модулем відбувається оцінка ризику продуктів, які пропонують фінансові установи (рис. 2.2).

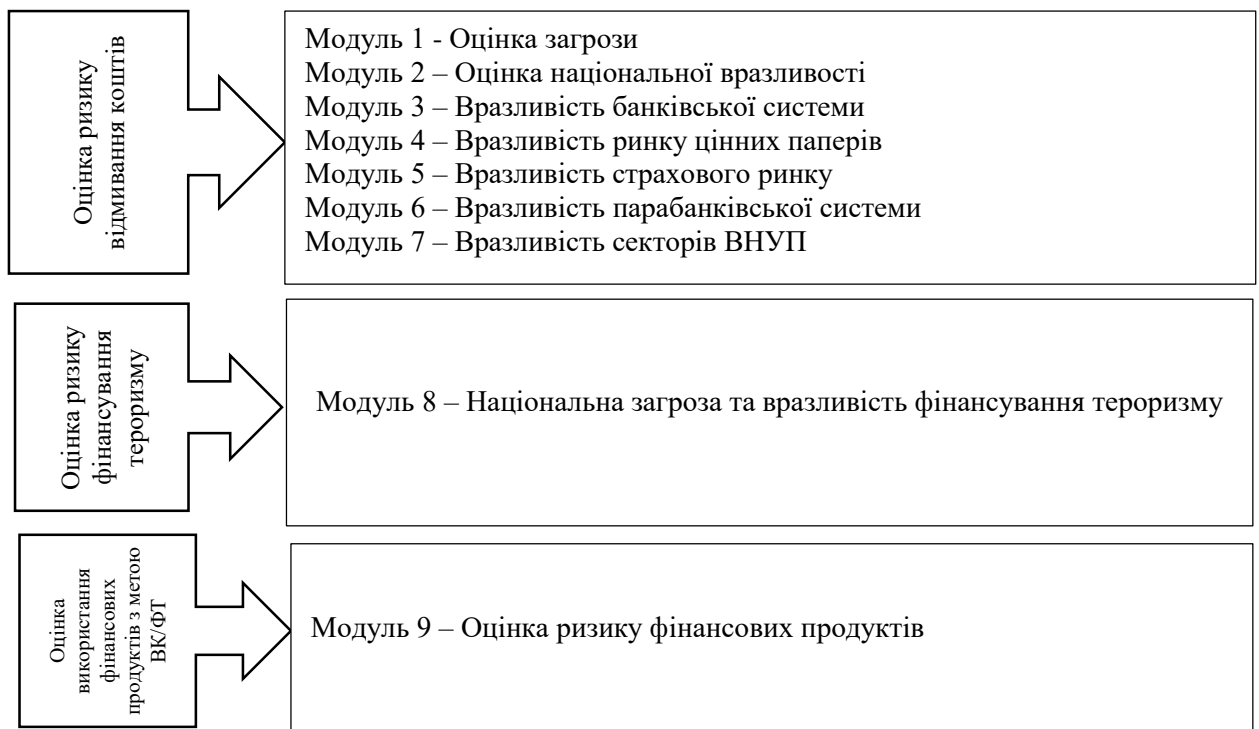

Рис. 2.2.Складові інструменту оцінки «легалізаційного» ризику за методикою Світового банку

Джерело: складено автором за [23]

У процесі НОР держава створює національну робочу групу для оцінки ризиків. Ця робоча група розділена на кілька команд, кожна з яких зосереджується на одному з модулів. Модуль оцінки загрози ВК допомагає визначити національний «рівень загрози легалізації злочинних коштів», який

оцінюється від «низького» до «високого» за п'ятибальною шкалою. У модулі оцінки загроз відмивання коштів визначає основні предикатні злочини, походження та потоки злочинних доходів, а також методи та тенденції відмивання грошей у юрисдикції. Модуль також сприяє систематичному збору даних про кіберзагрози та аналізу транскордонних кіберзагроз. Чим більша загроза ВК, тим більший національний ризик ВК.

Оцінка національної вразливості ґрунтується на аналізі національної спроможності запобігати та придушувати ВК, а також вразливості різних секторів до ВК. Поєднуючи вразливі місця відповідних секторів і враховуючи прогалини в національному потенціалі для запобігання та боротьби з ВК, національний модуль. Загальний рівень ризику ВК встановлюється на рівні, де перетинаються результати оцінки загрози та вразливості.

Модуль оцінки ризиків фінансування тероризму складається з таких трьох областей аналізу:

1. оцінка рівня терористичної загрози для країни. Така оцінка проводиться шляхом розгляду кількісної та якісної інформації про терористичні акти в країні;
2. аналіз напрямку руху коштів, які використовуються для фінансування тероризму, а також їх джерела та канали постачання;
3. оцінка потужності захисних механізмів країни: засоби контролю, прийняті для виявлення та протидії фінансуванню тероризму.

Модуль оцінки ризиків продукту фінансових установ існує для допомоги національним органам влади проведення оцінки ризиків у сфері ВК/ФТ шляхом побудови логічної і відповідної системи оцінки ризику ВК/ФТ у своїй країні використовуваних продуктів фінансових установ.

Методологія оцінки ризиків на рівні ЄС

Оцінка «легалізаційних» ризиків здійснюється на основі Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму» [22]. Методологія оцінки ризиків ВК/ФТ передбачає виконання дій в такій послідовності (рис. 2.3).

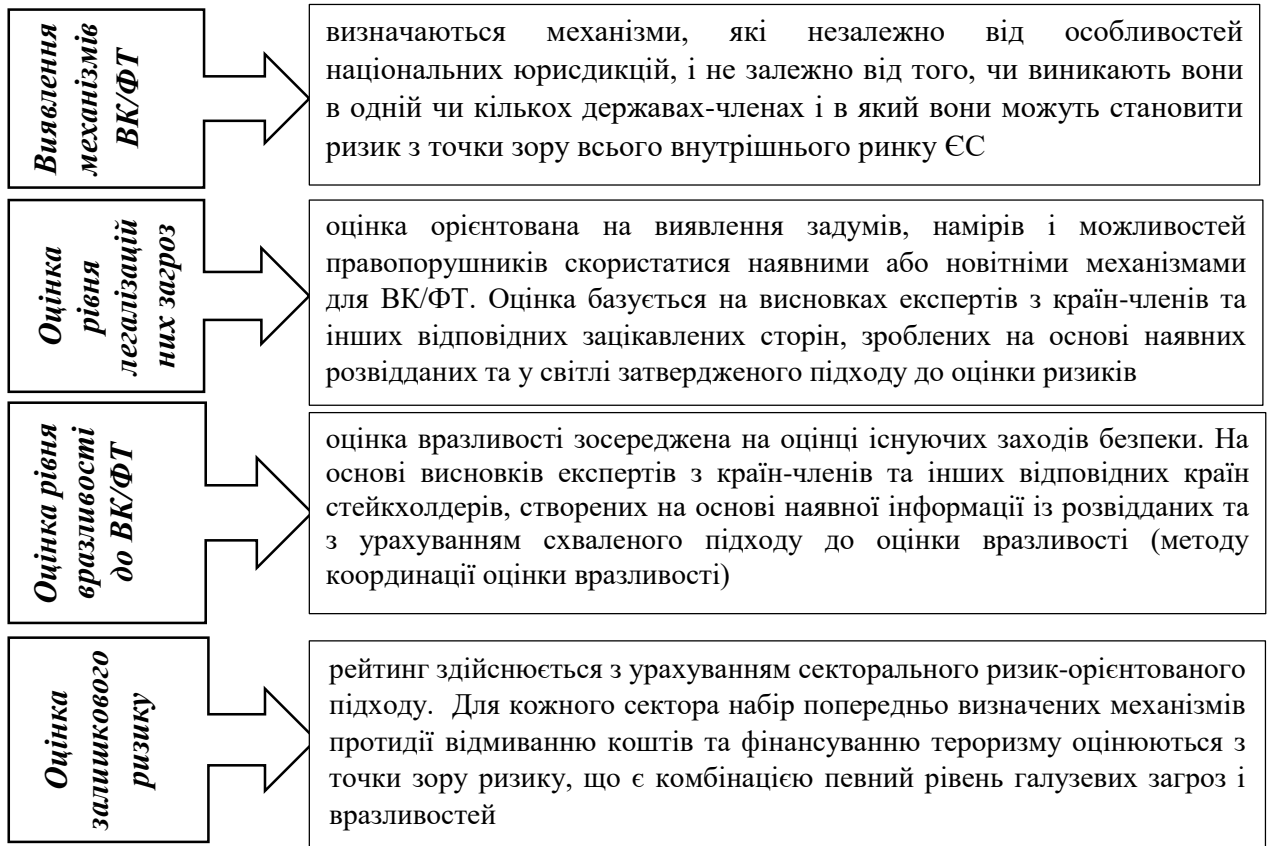

Рис. 2.3. Етапи оцінки «легалізаційних» ризиків за методологією країн ЄС

Джерело: складено автором за [23]

Розглянута методологія розглядає лише складові: загрози та вразливості. При оцінці легалізаційних ризиків дуже важливо розуміти їх наслідки, проте з точки зору методології їх надзвичайно важко виміряти кількісно. Так з метою оцінки ризику передбачається, що антилегалізаційна діяльність генерує постійний значний негативний вплив на прозорість, управління та відповідальності державних і приватних інститутів ЄС, генерує

значну шкоду національній безпеці країн ЄС, а також має пряму та непрямий вплив на економіку ЄС.

2.2. Масштаби поширення легалізаційних процесів у вітчизняній економіці

Відмивання коштів – це процес, за допомогою якого злочинці створюють видимість легітимності доходів, отриманих злочинним шляхом. Це поширене явище, яке стає все більш міжнародним, і поточні оцінки відмивання грошей у всьому світі коливаються від 500 мільярдів дол. США до приголомшливих 1 трильйона дол. США, що має катастрофічні наслідки для світової економіки та суспільства.

Україна, як цивілізована європейська держава, не стоїть осторонь проблем протидії легалізаційним процесам. Цьогоріч виповнюється 20 років із заснування вітчизняного підрозділу фінансової розвідки – Державної служби фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг). За період свого існування Держфінмоніторинг став одним із ключових органів забезпечення фінансової безпеки України. Упродовж 20 років вітчизняний підрозділ фінансової розвідки отримав, проаналізував та опрацював понад 56 млн повідомлень про фінансові операції, з них сформовано та скеровано до правоохоронних органів понад 13,7 тис. матеріалів. Судовою системою України розглянуто понад 1 тис. кримінальних справ, які використовували як доказову базу матеріали Держфінмоніторингу. А сума коштів повернута до казни держави за рішенням суду становила понад 39,7 млрд грн.

Державна служба фінансового моніторингу України веде активну законотворчу діяльність – розроблено понад 250 нормативних актів, опрацьовано понад 800 законопроектів. Окрім того, Держфінмоніторинг

активно співпрацює із підрозділами фінансової розвідки інших країн – скеровано понад 8 тис. запитів до іноземних колег, водночас, отримано – понад 7 тис. запитів [24].

Аналітична діяльність є однією з основних функцій Держфінмоніторингу. Аналітичні матеріали, сформовані службою використовуються правоохоронними органами та складають доказову базу при проведенні досудових розслідувань.

Відповідно до Закону, Держфінмоніторинг є спеціально уповноваженим органом (далі – СУО), який координує діяльність СПФМ та СДФМ. Виконуючи норми Закону СПФМ повідомляють СУО про підозрілі та «порогові» фінансові операції. Так, упродовж 2019-2021 рр. було отримано 17 870 782 повідомлення (рис. 2.4).

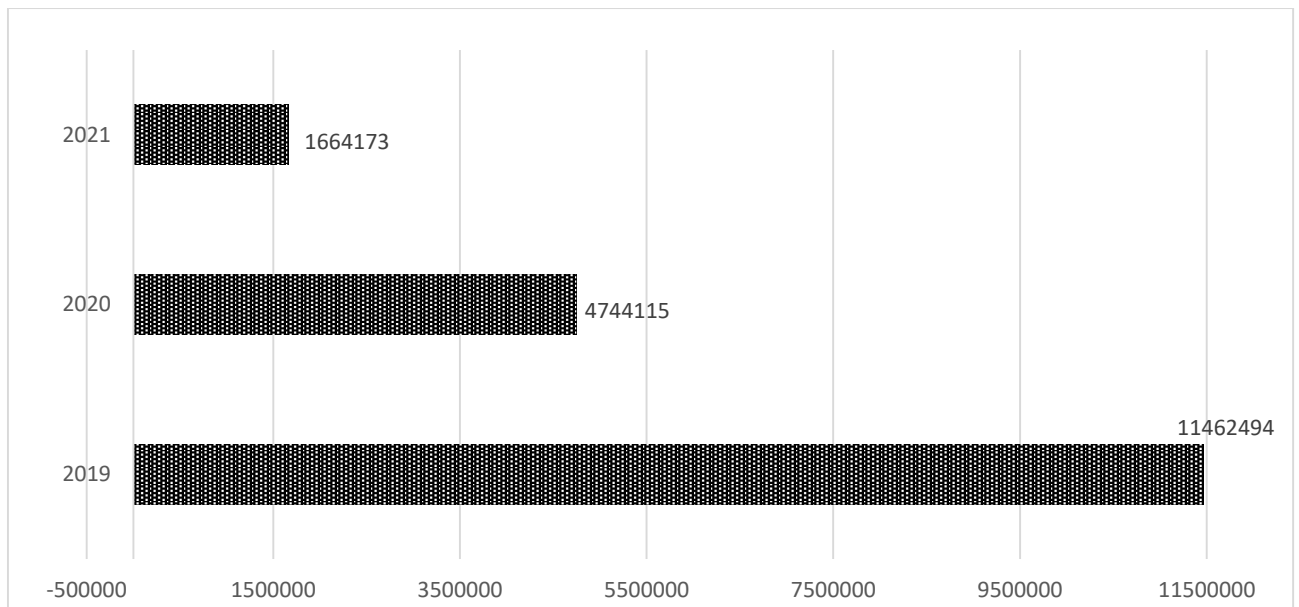

Рис. 2.4. Кількість отриманих Держфінмоніторингом від СПФМ повідомлень упродовж 2019-2021 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [25-27]

Як бачимо, кількість повідомлень за досліджуваний період скоротилась на понад 85,45%. Проте цей факт не можна пов'язувати із погіршенням виконавчої дисципліни СПФМ. Основною причиною скорочення

інформування є підвищення порогової суми фінансових операцій, запроваджене новою редакцією Закону.

Традиційно найактивнішими серед СПФМ щодо інформування СУО є банківські установи (рис. 2.5).

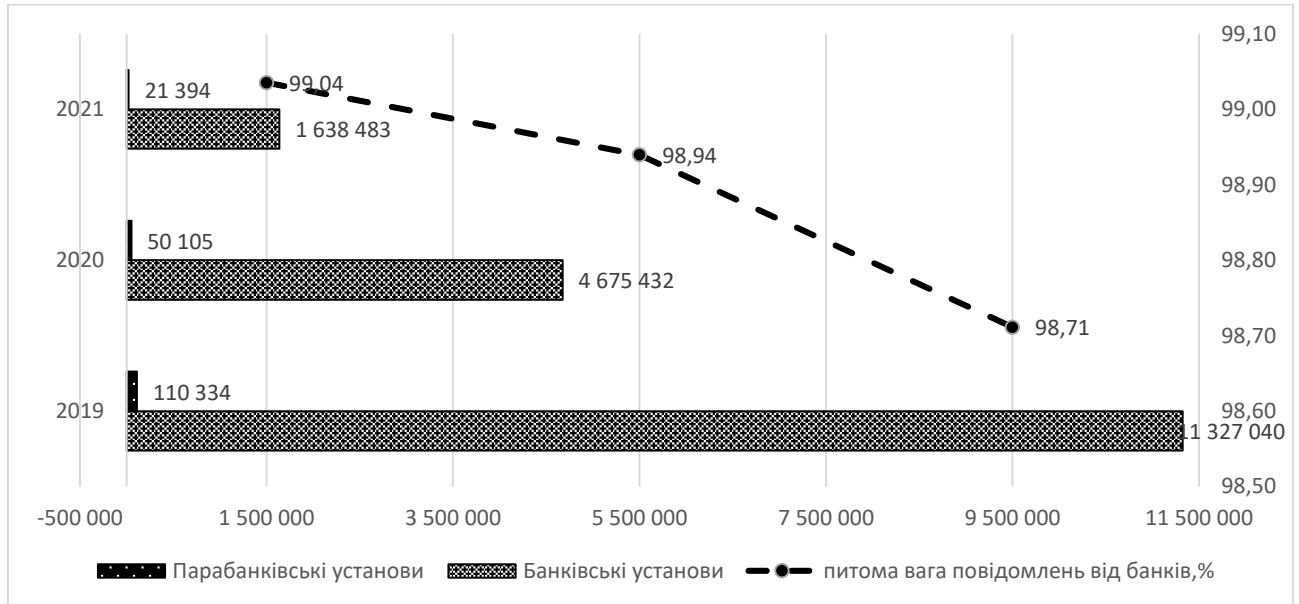

Рис. 2.5. Кількість скерованих повідомлень про фінансові операції від банківських та парабанківських установ упродовж 2019-2021 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [25-27]

Не беручи до уваги загальне скорочення числа повідомлень, розподіл між банківським та небанківським секторами залишається майже без змін. Так, упродовж 2019-2021 рр. питома вага повідомлень, скерованих банківськими установами, зменшилась лише на 0,33%. Відносне збільшення числа повідомлень від парабанків пов'язано, в першу чергу, з запровадженням ризик-орієнтованого підходу. Щодо активності інформування СУО серед небанківських установ, то у 2021 р. найбільше інформували Держфінмоніторинг професійні учасники фондового ринку, питома вага повідомлень яких становила 85,08% (див. рис. 2.6). починаючи з 2018 р. спостерігається тенденція до скорочення числа повідомлень, надісланих страховими компаніями, з одночасним нарощенням кількості

повідомлень від професійних учасників фондового ринку. Причиною таких змін є зменшення кількості страхових компаній та активізація діяльності фондового ринку, а також зміна сум порогових операцій.

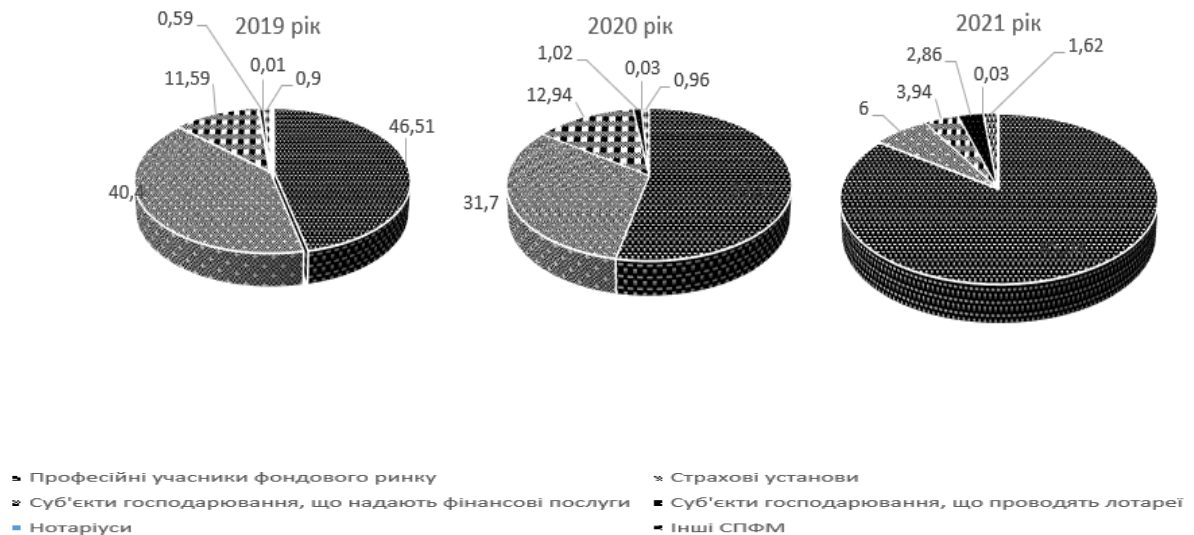

Рис. 2.6. Питома вага повідомлень від суб'єктів небанківського сектору упродовж 2019-2021 рр., %

Джерело: складено автором за даними [25-27]

Традиційно до Держфінмоніторингу найбільша надходить повідомлень про фінансові операції, які перевищують порогові суми. Так, у 2019 р. питома вага «порогових повідомлень» становила 96,98%, у 2020-2021 рр. – 96,54%. Щодо підозрілих фінансових операцій, то питома вага повідомлень про них упродовд досліджуваного періоду збільшилась. Якщо у 2019 р. частка повідомлень про підозрілі фінансові операції становила 2,5% від загальної кількості повідомлень, то у 2020-2021 рр. вона збільшилась на 0,6% і склала 3,1%. Причиною таких змін можна вважати впровадження ризик-орієнтованого підходу, що дало можливість краще виокремлювати із загальної маси фінансових операцій підозрілі та інформувати про них.

У 2021 р. до Держфінмоніторингу надійшли повідомлення на загальну суму 4 119 трлн грн., в т.ч. повідомлення про фінансові операції, які перевищують порогові суми – 4 089 трлн грн, про операції, які викликають підозру, – 28 трлн грн, операції, що підпадаю під обидва вище згадані критерії, – на суму 899 млн грн.

Нова редакція Закону зобов'язує СПФМ перевіряти кінцевих бенефіціарних власників клієнта. Про виявлення розбіжностей про кінцевих бенефіціарних власників клієнтів надійшло до СУО 895 повідомлень.

Окрім того, СПФМ зобов'язані відстежувати діяльність клієнтів на предмет виникнення підозр. У розрізі ознак підозрілості упродовж 2021 р. надійшло 20885 повідомлень про порушення ведення господарської діяльності, 5104 повідомлення про операції пов'язані із конвертацією безготівкових грошей у готівку, 3307 повідомлень про невідповідність діяльності клієнта основному профілю, 3114 – про підозру у фіктивності діяльності клієнта, 2710 – про шахрайські дії.

Ст. 15 Закону встановлює право СПФМ відмовитись від встановлення ділових відносин із клієнтом та розірвати ділові стосунки. У 2021 р. надійшло 3928 повідомлень про відмові становлення ділових відносин із клієнтом, по 2 випадках відбулося замороження активів на суму 37,92 млн. грн.

Отже, система ПВК/ФТ функціонує з метою недопущення вчинення легалізаційних дій, їх виявлення та зупинення. Введення в дію Закону у новій редакції змінили параметри фінансового моніторингу – збільшились суми порогових операцій, запроваджено ризик-орієнтований підхід. Вказані зміни стали причиною загального скорочення інформування СПФМ Держфінмоніторингу про фінансові операції, але, водночас, дали можливість сконцентрувати увагу на підозрілих фінансових операціях.

2.3. Результативність застосування ризик-орієнтованого підходу з антилегалізаційною метою

Запровадження ризик-орієнтованого підходу мало на меті відсікання потенційно легальних операцій і тим самим спрощення роботи СПФМ та наглядових органів і одночасну концентрацію уваги на виявленні та ідентифікації операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією незаконно отриманих коштів. В Україні досвід застосування ризик-орієнтованого підходу є незначним – менше 2 років. Проте й за такого незначного досвіду його застосування виникає проблема в оцінці його результативності.

Щодо наглядових органів, то їм при оцінці результативності ризик-орієнтованого підходу доцільно використовувати дані для визначення та демонстрації впливу їхньої наглядової діяльності. Наприклад, можна використовувати систему реєстрації наглядової діяльності, яка дозволяє збирати дані, щоб показати, як нагляд вплинув на управління ризиками. Для прикладу, НБУ як СДФМ здійснює регулювання та нагляд за діяльністю банківських установ як СПФМ (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість наглядових заходів, проведених НБУ упродовж 2019-2021 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Абсолютне відхилення 2021 р. до 2019 р.
Кількість проведених перевірок банків, од. в т.ч.:	80	66	97	17
планових виїзних	27	8	0	-27
позапланових виїзних	1	3	6	5
безвиїзних	52	55	91	39
Кількість банківських установ, в діяльності яких були виявлені порушення, од.	37	18	32	-5

Джерело: складено автором за [28-30]

Дані про проведені наглядові заходи можуть допомогти визначити тенденції з плином часу щодо кількості виявлених проблем та їх серйозності, а також коливання в рейтингах ефективності контролю. Це включає в себе аналіз змін якості або змін, які відбуваються в управлінні ризиками, профіль ризиків окремих установ, а також загальноприйняті тенденції в секторі, зокрема, це включає питання, пов'язані з ситуаціями, в яких фінансові установи припиняють або обмежують комерційні відносини з клієнтами через ризик або коли немає публічного доступу до фінансових послуг і продуктів. Цю інформацію також слід використовувати для більш цілеспрямованого використання ресурсів та інструментів спостереження, а також для формування підходу до охоплення. Наприклад, результати аналізу даних, отриманих у результаті наглядової діяльності, можуть свідчити про збільшення проблем, спричинених потенційно недостатньою кількістю суб'єктів нагляду для моніторингу господарської діяльності. У цьому випадку наглядовий орган повинен опублікувати нові рекомендації або встановити нові вимоги для вирішення цієї тенденції.

З іншого боку, дані про результати наглядової діяльності СДФМ можуть вказувати на те, чи є зусилля нагляду успішними з точки зору їхнього впливу на вдосконалення заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму суб'єкта чи сектора, наприклад, інформація, отримана під час перевірок, з часом переміщується з групи суттєвих недоліків, менш серйозного характеру, який необхідно встановити або вдосконалити, в іншу групу.

Іншим способом, який може допомогти наглядовим органам визначити вплив їхньої наглядової діяльності на ефективність управління ризиками підконтрольними суб'єктами, є врахування ключових результатів, отриманих від роботи системи ПВК/ФТ, наприклад, якість повідомлень про підозрілі операції. Органи нагляду повинні вимагати від ПФР відгуків щодо такої

інформації, як кількість, якість і своєчасність повідомлень, отриманих від секторів і організацій, оскільки покращення в цій сфері також може бути показником успішних результатів нагляду.

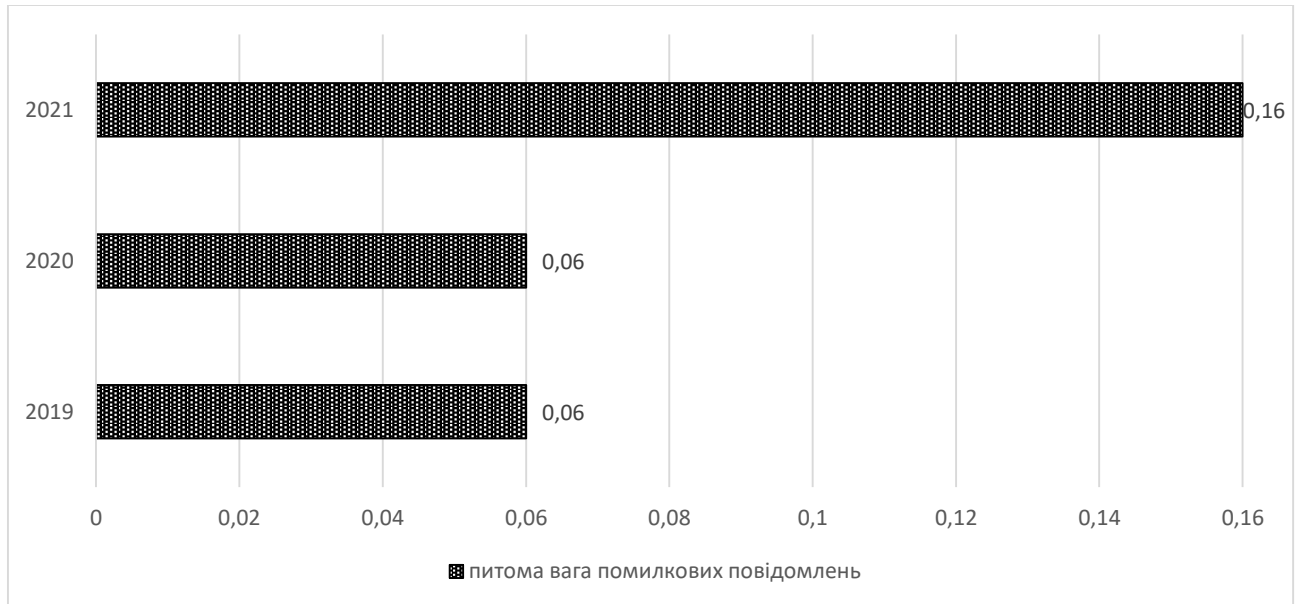

Рис. 2.7. Питома вага помилкових повідомлень від загальної кількості повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом упродовж 2019-2021 рр.,%

Джерело: складено автором за даними [25-27]

За даними рис. 2.7, можна зробити висновок про погіршення ситуації із якістю повідомлень. Проте таке погіршення не є критичним. Причиною такої ситуації є впровадження нових норм Закону та розширення повноважень СПФМ.

Відповідні фактори, які наглядові органи можуть брати до уваги, включають наступне:

- кількість кримінальних справ у сфері відмивання грошей або фінансування тероризму і тенденції зміни;
- зміни кількості та якості повідомлень про підозрілі операції, що надсилаються суб'єктами сектору, а також своєчасності надсилання таких повідомлень;

- кількість порушень або недоліків, у тому числі неодноразових, вчинених суб'єктами, та ступінь тяжкості таких недоліків;
- скарги, отримані від зацікавлених сторін;
- докази того, що СПФМ демонструють свою відданість цілям підходу ПВК/ФТ, що ґрунтується на РОП, включаючи пропорційність реагування на весь спектр ризиків (зокрема, у сферах з вищим і меншим ризиком).

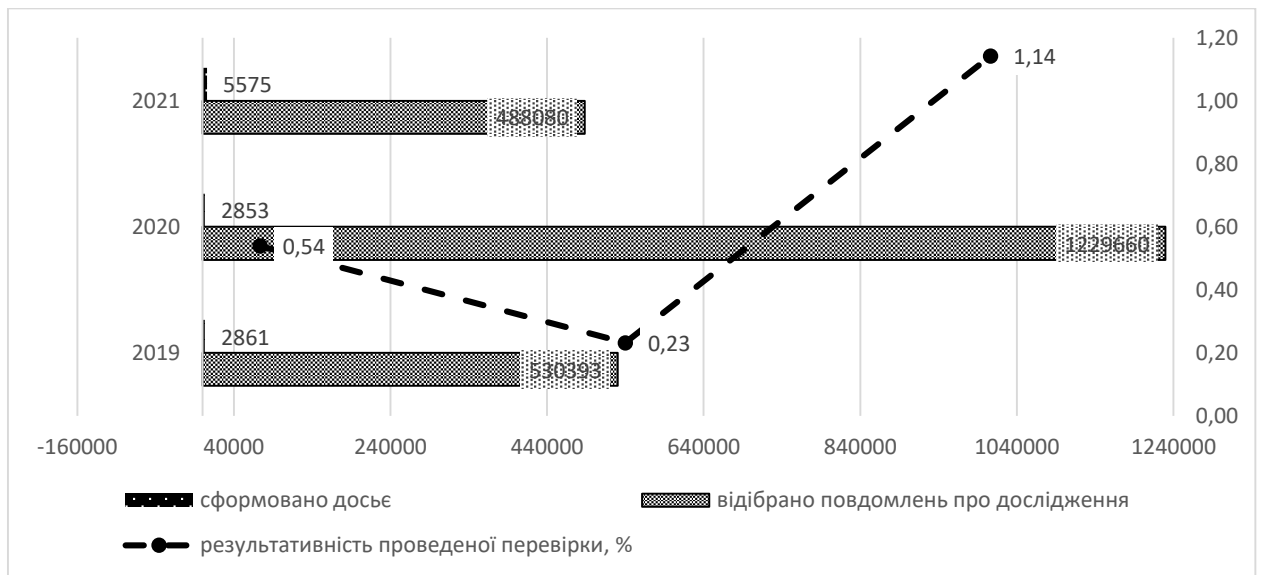

Рис. 2.7. Кількість опрацьованих повідомлень та сформованих дощів Держфінмониторингом України упродовж 2019-2021 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [25-27]

Як бачимо, результативність аналітичної діяльності покращилась майже двічі – з 0,54% у 2019 р. до 1,14% у 2021 р.

Оцінка результатів наглядової діяльності та надання зворотного зв'язку щодо основних показників системи ПВК/ФТ може допомогти уникнути упередженого сприйняття ситуації. Якщо цей зворотний зв'язок суперечить власному розумінню ризику наглядовим органом, він повинен спонукати наглядових органів переглянути свої припущення. Органи нагляду повинні вжити заходів для перегляду своїх моделей ризиків або оцінок ризиків у результаті співпраці з правоохоронними органами, ПФР та міжнародними

партнерами, а також шляхом спонтанного чи випадкового тестування або використання звітів інформаторів чи негативних повідомлень ЗМІ.

Щоб забезпечити ефективність ризик-орієнтованого підходу наглядові органів повинні розробити механізми підвищення підзвітності та прозорості. Ці механізми повинні включати принаймні таке:

- контроль з боку керівництва наглядового органу;
- контроль органів саморегулювання з боку наглядових органів (у випадку децентралізованої моделі);
- перевірка Державною аудиторською службою або аналогічним державним органом;
- публікація інформації про стратегію нагляду та план інспекції, результати діяльності з нагляду, якщо необхідно.

Прикладом механізмів, які не шкодять операційній незалежності наглядового органу є такі:

- рада контролюючих органів може визначати ключові показники наглядової діяльності, які використовуватимуться для періодичної оцінки ефективності наглядового органу за РОП;
- галузеві дослідження можуть проводитися для періодичної оцінки діяльності наглядових органів; та/або контролюючий орган та ПФР можуть періодично звітувати про кількість та якість повідомлень, отриманих від сектору, що можна вважати позитивним показником для визначення ступеня ефективності запобіжних заходів, реалізованих суб'єктами нагляду.

Висновки до розділу 2

Кожна країна є унікальною, має свої традиції ведення господарства здійснення фінансових операції. Тому при оцінці легалізаційних ризиків доцільно враховувати національні особливості та традиції. Міжнародними інституціями розроблено різні моделі оцінки легалізаційних ризиків: методика Міжнародного валютного фонду, Групи Світового банку та методика, що використовується для країн Європейського союзу. Одним з недоліків існуючих міжнародних методик є неврахування ними національних особливостей різних країн. Саме тому кожна країна самостійно розробляє методику проведення Національної оцінки ризиків, то того ж періодично змінює її з врахуванням вимог часу.

Україна понад 20 років активно реалізовує антилегалізаційні заходи. Аналіз діяльності Держфінмоніторингу упродовж 2019-2021 рр. засвідчив скорочення числа отриманих від СПФМ повідомлень про фінансові операції. Водночас, зменшення числа отриманих повідомлень не вплинуло на кількість підготовлених узагальнених матеріалів, скерованих до відповідних правоохоронних органів. Причиною значного скорочення кількості повідомлень є підвищення сум порогових операцій та запровадження ризик-орієнтованого підходу.

Не беручи до уваги той факт, що досвід застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу є незначним, його застосування має позитивний ефект. Хоч упродовж досліджуваного періоду і спостерігається скорочення кількості відібраних матеріалів для перевірки, проте кількість сформованих досьє та узагальнених матеріалів зростає. Цей факт свідчить про надходження повідомлень від СПФМ саме про операції, по яких ризик ВК/ФТ є високим і виправданим. Наведене вище підтверджує результативність запровадження ризик-орієнтованого підходу.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

3.1. Удосконалення застосування ризик-орієнтованого підходу з метою підвищення ефективності антилегалізаційної діяльності

За наявності значної кількості наукових праць з питання впровадження РОП у сфері фінансового моніторингу слід звернути увагу на відсутність цілісного концептуального підходу до впровадження ризик-орієнтованого підходу у антилегалізаційній сфері. Останнім часом Держфінмоніторинг України досягла певних результатів у боротьбі з легалізацією брудних грошей та фінансуванням тероризму. Успіхи у антилегалізаційній діяльності пов'язані з прийняттям Закону у новій редакції, проведенням двох раунтів Національної оцінки ризиків та використанням суб'єктами фінансового моніторингу ризик-орієнтованого підходу.

Попри те, що вітчизняна антилегалізаційна система демонструє певні успіхи у застосуванні ризик-орієнтованого підходу, що підтверджується результатами «Горизонтального огляду Звітів про взаємні оцінки країн у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» [29], згідно з яким Україні призначено добрі результати (див. табл. 3.1), національна система ПВК/ФТ потребує вдосконалення та модернізації. Щоправда, не тільки українська антилегалізаційна система потребує коректування – більшість країн, які проходили взаємну оцінку за Безпосереднім результатом 1 «Ризики, політика та координація», отримали оцінку «значний рівень ефективності». Антилегалізаційна система тільки однієї країни – Великобританії – заслуговує оцінку за даним критерієм «високий рівень ефективності» [31].

Таблиця 3.1

Місце України за результатами Горизонтального огляду звітів про взаємні оцінки країн у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму

Безпосередній результат (БР) та оцінка	Рекомендації FATF	Результати оцінки	Рекомендації щодо усунення недоліків
1	2	3	4
БР 1 «Ризики, політика та координація» Оцінка – «значний рівень ефективності»	Рекомендації 1, 2, 33 та 34	-глибоке розуміння ризиків ВК/ФТ; -недосконала застосовувана статистична база для оцінки зовнішніх ризиків; -добре налагоджений механізм національної координації;	-частіше оновлення статистики, відповідно до змінюваних ризиків; -вдосконалення оцінки зовнішніх загроз; -диференціація оцінки ризиків ВК/ФТ для клієнтів різних розмірів та сфер діяльності;
БР 2 «Міжнародне співробітництво» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 36-40 та частини Рекомендацій 9, 24, 25 та 32	-добре розвинута правова база; -існують обмеження у сфері арешту і конфіскації активів; -низька ефективність запитів про взаємну правову допомогу	-вдосконалити систему пріоритетів запитів; -перешкоджати витоку конфіденційної інформації; -вдосконалити систему обробки запитів щодо конфіскації та замороження активів
БР 3 «Нагляд» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 14, 26-28, 34-35 та частини Рекоменд. 1,40	-добре розуміння ризиків ВК/ФТ з боку НБУ та НКЦПФР; -наглядові органи проводять роз'яснювальну роботу щодо розуміння ризиків ВК/ФТ	-збільшити чисельність персоналу та фінансування наглядових органів; -перегляд умов та порядку здійснення перевірок
БР 4 «Запобіжні заходи» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 9-23 та частини Рекомендацій 1, 6, 29	-неефективні процедури верифікації КБВ; -не всі СПФМ дотримуються вимоги запобігати розголошення інформації	-наглядовим органам потрібно розширити початкові заходи; -забезпечення здійснення всіма СПФМ заходів щодо навчання персоналу, впровадження цифрових технологій
БР 5 «Юридичні особи та правові утворення» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 24-25 та частини Рекомендацій 1,10,37,40	-НОР не описує питання як юридичні особи можуть бути використані з метою ВК/ФТ; -база ЄДР рідко оновлюється; -існують прогалини в законодавстві щодо нагляду за акціонерами	-проведення перевірки інформації, яка міститься в ЄДР; -впровадження суттєвих санкцій за подачу недостовірної інформації про КБВ
БР 6 «Фінансова розвідувальна інформація ВК/ФТ» Оцінка – «значний рівень ефективності»	Рекомендації 29-32 та частини Рекоменд. 1,2,4,8,9,34,40	-регулярне проведення аналітичної обробки матеріалів; -оновлення статистичної звітності відбувається на постійній основі; -скорочення бюджетних та людських ресурсів ПФР	-збільшити фінансування ПФР; -оновити обладнання ПФР; -налагодити отримання від СПФМ інформації про підозрілі фінансові операції

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
БР 7 «Розслідування та переслідування» Оцінка – «низький рівень ефективності»	Рекомендації 3,30,31 та частини Рекоменд. 1,2,32,37,39,40	-число розслідувань та обвинувальних актів по відношенню до числа злочинів мале; -більшість справ щодо ВК стосуються самовідмивання та відмивання третім особам з тис самим злочином	-збільшити кількість обвинувальних актів шляхом відстеження прокурорами руху грошових коштів; -здійснювання навчання прокурорів у сфері ВК/ФТ; -правоохоронним органам активніше протидіяти легалізаційним злочинам
БР 8 «Коніскація» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 1,4,32 та частини Рекоменд. 30,31,37,38,40	-низький відсоток справ із ВК, за якими прийнято рішення про конфіскацію; -недостатньо ресурсів для проведення фінансових розслідувань; -відсутній послідовний доказовий стандарт доведення умислу ВК	-встановити причини недоведення до судового розгляду значного числа справ, пов'язаних із відмиванням коштів; -забезпечити арешт активів на початку проведення фінансового розслідування; -налагодити співпрацю між правоохоронними органами
БР 9 «Розслідування та переслідування ФТ» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 5,30,31,39 та частини Рекоменд. 1,2,32,37,40	-СБУ допомагає ПФР у розслідуванні злочинів, пов'язаних із фінансуванням тероризму; -низька швидкість розслідування злочинів, пов'язаних із ФТ; -наявна стратегія боротьби з тероризмом	-застосувати прискорену систему розгляду судами справ, пов'язаних із ФТ; -переглянути послідовність розгляду справ, пов'язаних із фінансуванням тероризму
БР 10 «Превентивні заходи щодо ФТ та фінансові санкції» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 5,30,31,39 та частини Рекоменд. 1, 2, 32, 37, 40	-надійна правова та інституційна база для виявлення цілей ФТ; -визнання органами влади вразливості НПО щодо фінансування тероризму; -нерозуміння ДПС можливості залучення НПО до ФТ	-відсутність фактів замороження коштів та активів терористів; -акцентування уваги на НПО щодо використання їх з легалізаційною метою; -використання НПО в комерційних цілях
БР 9 «Фінансові санкції за фінансування розповсюдження зброї масового знищення» Оцінка – «середній рівень ефективності»	Рекомендації 7 та частини Рекоменд. 2	-розроблена складна система контролю за переміщенням зброї; -обмеженість ресурсів прикордонної служби унеможливує якісний контроль; -обмежене співробітництво між органами експортного контролю та СБУ	-налагодити координацію діяльності між органами експортного контролю та СБУ; -розробити систему показників, які допомагають вимірювати ФРЗМЗ; -підвищити пріоритетність справ, пов'язаних із ФРЗМЗ

Джерело: складено автором за [31]

Проте, не беручи до уваги наявні позитивні зрушення, доцільно вказати і на існуючі прогалини. Наявність різних підходів і методів оцінки та управління ризиками в системі фінансового моніторингу, актуалізували необхідність вдосконалення застосування РОП у боротьбі з фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення. Проведена оцінка ризиків ВК/ФТ є недостатньою з точки зору визначення ефективності РОП, тому необхідно розробити концептуальні засади процесу формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТ.

Виправити існуючі прогалини покликана «Програма стратегічного розвитку Держфінмоніторингу на період до 2024 року» [32]. Вказаний документ визначає стратегічні цілі діяльності вітчизняного підрозділу фінансової розвідки, а саме:

- організація та проведення третього раунду НОР у антилегалізаційній сфері;
- використання цифрових інструментів у антилегалізаційній сфері (е-моніторинг);
- модернізація вітчизняного законодавства задля приведення його у відповідність до міжнародних норм та стандартів;
- підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення фінмоніторингу;
- розробка та застосування комплексної адміністративної звітності у антилегалізаційній сфері;
- підвищення рівня кваліфікації фахівців, які працюють у сфері ПВК/ФТ;
- покращення інституційної спроможності вітчизняного підрозділу фінансової розвідки [32].

Для досягнення максимальної результативності РОП доцільно здійснити заходи вдосконалення на трьох рівнях національному, рівні суб'єктів державного моніторингу та на рівні СПФМ.

Національні оцінки ризиків (НОР) спрямовані на формування національних політик і стратегій у сфері ПВК/ФТ, а також впровадження ризик-орієнтованого підходу при здійсненні регуляторних та наглядових заходів, спрямованих на ПВК/ФТ. Завдяки НОР можна отримати загальне бачення ситуації з ризиками протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, яким наражається країна в певний період часу. Тому такі оцінки необхідно постійно переглядати та оновлювати. Якщо ризики ПВК/ФТ на національному чи галузевому рівні недостатньо оцінені або існують розбіжності чи невідповідності між результатами оцінки ризиків та системою нагляду у сфері ПВК/ФТ, нагляд за ПВК/ФТ не може бути ефективним у ризик-орієнтованому контексті.

НОР та галузевих оцінка ризиків не обов'язково повинні бути ідеальними, але їх результати повинні бути узгодженими.

Для вирішення цієї проблеми потрібно:

-забезпечити обговорення СДФМ та СУО розуміння галузевих ризиків з іншими зацікавленими сторонами. Наглядові органи влади мають забезпечити ознайомлення зі звітами про виконання НОР та результатами, отриманими в результаті її виконання. Крім того, наглядові органи повинні враховувати їх при розробці стратегій нагляду. У тому випадку, якщо національна оцінка ризиків є неповною або недостатньо деталізованою для формування на її основі ризик-орієнтованої системи нагляду, її необхідно переглянути та вдосконалити;

- забезпечити безперервний зв'язок між СДФМ та СУО щодо результатів НОР, щоб переконатися, що виявлені ризики залишаються актуальними, і зрозуміти нові ризики, які повинні бути відображені в наступних НОР.

СДФМ в першу чергу повинні ідентифікувати суб'єктів регулювання та сформувавши розуміння середовища, що зумовлює виникнення

легалізаційного ризику. Це особливо важливо, оскільки це додатково інформує про багато рішень, які необхідно прийняти, включаючи ресурси, знання та досвід, необхідні для забезпечення ефективного нагляду в секторі. Це завдання, як правило, легше, якщо завдяки розширеним повноваженням державні органи охоплюють діяльність суб'єктів, які вже регулюються для інших цілей. Визначення піднаглядних організацій є більш складним, якщо такі організації включають ті, які не перебувають під наглядом з будь-якою іншою метою. Додаткові проблеми також можуть виникнути, коли суб'єкти фізично розташовані за межами певної юрисдикції, але можуть вести свій бізнес у ній (наприклад, онлайн-казино). Навіть якщо це не нова сфера відповідальності, ймовірно, що будуть певні коливання та зміни в кількості СПФМ, які перебувають під наглядом СДФМ, або виникнуть проблеми з визначенням точної кількості суб'єктів.

Вирішити окреслені проблеми СДФМ у сфері РОП можна шляхом реалізації таких заходів:

- СДФМ повинні використовувати інформацію інших контролюючих органів. Деякі інші органи чи організації можуть мати інформацію про діяльність СПФМ (або їх клієнтів), що може бути пов'язаною із відмиванням коштів. Наприклад, це можуть бути фіскальні органи, реєстратори компаній, а також торгові чи професійні асоціації;

- активно використовувати інформацію з відкритих джерел. Відкриті джерела інформації (наприклад, пошук в Інтернеті або галузеві контактні каталоги) можуть бути корисними в цьому контексті. Крім того, спільні наради та семінари можуть допомогти наглядачам не лише зрозуміти ризики, а й визначити суб'єктів нагляду.

- СДФМ повинні продовжувати ідентифікувати та перевіряти піднаглядних осіб на періодичній основі, щоб фіксувати зміни в показниках. На основі проведеного динамічного аналізу доцільно ініціювати переоцінку

антилегалізаційних стратегій СПФМ, а також перерозподіляти ресурси, необхідні для реалізації таких стратегій. У випадках, коли регуляторні системи діють у місцях користування певними послугами, наглядові органи повинні встановлювати канали зв'язку з юрисдикціями, де розташована велика кількість суб'єктів їх регулювання, а не здійснювати діяльність у цих юрисдикціях (наприклад, якщо йдеться про юрисдикції, де зареєстровано велику кількість онлайн-казино, послугами яких користуються переважно клієнти з інших юрисдикцій).

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу щодня зіткаються із ризиками відмивання коштів. Саме тому вдосконалення РОП на рівні СПФМ набуває особливої актуальності. У певних випадках СПФМ може ще не розробити власну систему оцінки ризику або вже розробив, проте вона може бути надто загальною, без деталізації інформації чи аналізу. У деяких секторах існує багато установ (здебільшого невеликих), тому досить важко розробити вичерпні критерії ризиків для кожного окремого суб'єкта. Якщо ми говоримо про новостворені інституції та сектори, де система регулювання була нещодавно створена, то глибоке розуміння ризиків, пов'язаних з їхніми бізнес-моделями та діяльністю, може бути відсутнім, крім того, результати перевірок, проведених наглядовими органами, або інші наглядові заходи можуть бути недоступними.

Розв'язання цих проблем передбачає реалізацію таких заходів:

-перш за все, слід провести галузеві оцінки ризиків. Аналіз галузевого ризику в першу чергу забезпечує успішний огляд ризиків, якому наражається установа, здійснюючи господарську діяльність в цьому секторі. Проведення такої оцінки забезпечує можливість отримання важливої інформації про профіль ризику окремої установи. Крім того, існує можливість застосувати оцінку секторального ризику дефолту для новостворених установ;

- враховуючи специфіку СДФМ, необхідно формувати кластери суб'єктів, які мають спільні характеристики щодо легалізаційних ризиків, що впливають на суб'єктів у певному кластері;

- використовувати секторальну оцінку ризиків, розроблену наглядовими органами, як відправну точку або початкову модель для подальшого виконання власних оцінок ризиків. Крім того, контролюючі органи можуть розглядати обов'язкову реєстрацію СПФМ як обов'язкову умову для звітності про оцінку ризиків (що враховуватиметься під час подання заяви на реєстрацію);

- здійснювати градацію ризиків залежно від виду діяльності суб'єкта. Чим складнішою та ризикованішою є господарська діяльність СПФМ, тим глибшою повинна бути оцінка ризику при формуванні профілю ризику. З іншого боку, це означає що для невеликих суб'єктів господарювання з надзвичайно обмеженим обсягом діяльності профілі ризиків можуть бути сформовані на основі галузевого аналізу ризиків у поєднанні з ключовими фінансовими показниками суб'єктів;

- покращити оцінку ризиків організації, визначити тематичні та загальні недоліки, які можуть потребувати вказівок і відгуків. Необхідно забезпечити функціонування більшої кількості каналів, які будуть використовуватися для поширення інформації про результати НОР або оцінок ризиків, проведених СДФМ. Наприклад, поширення соціального відео, яке пояснює ключі ризику у сфері ПВК/ФТ, з якими стикаються організації, пояснення причин необхідності здійснення антилегалізаційної діяльності та популяризація її;

- надати суб'єктам господарювання чіткі вказівки щодо того, як проводити власну оцінку ризиків. Слід розглянути можливість розробки готових шаблонів, які регулятори можуть використовувати як керівні принципи для оцінки інституційного ризику. У випадку, якщо СПФМ не мають можливості проводити аналіз, можна використовувати відповідні

шаблони для збору інформації про низькі ризики, які можуть служити підставою для оцінки ризиків органом нагляду.

Запровадження РОП позитивно вплинуло на результативність системи ПВК/ФТ. Безумовно, що РОП потребує деякого вдосконалення, що викликано, в першу чергу, постійним пошуком злочинцями нових способів відмивання коштів. Для досягнення максимально позитивного ефекту, РОП доцільно змінювати на трьох рівнях.

3.2. Міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму

Світова спільнота усвідомила небезпеку легалізаційних процесів ще в другій половині ХХ ст. та розпочала активу боротьбу з цим явищем. За період проведення антилегалізаційних заходів економічно розвинуті країни розробили та апробували антилегалізаційні механізми, моделі виявлення та нейтралізації ризиків ПВК/ФТ. Вивчення та впровадження досвіду економічно розвинутих країн у практику функціонування вітчизняної антилегалізаційної системи є актуальним.

Зобов'язання держав щодо оцінки легалізаційних ризиків, а також застосування РОП у антилегалізаційній сфері передбачено Рекомендаціями FATF. Рекомендації FATF є комплексною та послідовною системою заходів, які країни повинні впровадити для антилегалізаційних цілей [33]. Оскільки всі країни різні – вони мають різні структури правових, адміністративних та операційних систем, різні фінансові системи – тому вони не можуть усі вживати ідентичних заходів для боротьби зі згаданими загрозами. Таким чином, Рекомендації FATF встановлюють міжнародні стандарти, які країни повинні впроваджувати адаптивно, враховуючи конкретні обставини.

Ідентифікація, оцінка та розуміння ризиків протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму є важливим елементом формування та розвитку національної системи ПВК/ФТ. Результати національної оцінки ризиків, незалежно від обсягу такої оцінки, можуть надати учасникам національної системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму корисну інформацію для впровадження підходу, що ґрунтується на оцінці ризику, який є центральним для стандартів FATF.

Таким чином, відповідно до Рекомендації FATF 1 «Оцінка ризиків та впровадження підходу, що ґрунтується на оцінці ризику», країни повинні ідентифікувати, оцінювати та розуміти ризики, пов'язані з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму для країни, і вживати заходів, включаючи призначення органу чи механізму для координувати дії з оцінки ризиків та використання ресурсів, спрямованих на забезпечення ефективного зниження ризиків. На основі такої оцінки країни повинні застосувати підхід, що ґрунтується на оцінці ризику, щоб гарантувати, що антилегалізаційні заходи відповідають рівню виявлених ризиків.

Індикаторами ефективної системи ПВК/ФТ в країні, згідно з Безпосереднім результатом 1 (ВК/ФТ), є висновки про те, що держава адекватно ідентифікує, оцінює та розуміє свої легалізаційні ризики, а також координує діяльність на національному рівні з метою пом'якшення визначених ризиків. Антилегалізаційна діяльність передбачає здійснення таких заходів:

- активне залучення до антилегалізаційної діяльності компетентних органів та інших відповідних органів;
- розширення джерел інформації про підозрілі операції;
- використання у практиці оцінки ризиків як основи для розробки та встановлення пріоритетів політики та заходів у антилегалізаційній сфері та

скоординованого впровадження цих політик та заходів через відповідні канали.

В антилегалізаційній діяльності важливою є організація співпраці відповідних компетентних органів, що проявляється у координації антилегалізаційної політики та заходів. Згодом це має призвести до значного зниження легалізаційного ризику. Ризики протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму особливо важливі для оцінки технічної відповідності Рекомендації 1 FATF та елементів інших рекомендацій, заснованих на РОП, а також для оцінки їх ефективності. На початку та в процесі проведення оцінки експерти з ПВК/ФТ повинні враховувати природу та рівень легалізаційного ризику в країні. Відповідні фактори можуть включати рівень і тип злочинності, яка приносить дохід у країні; терористичні групи, які діють або збирають кошти на території країни; проходження через країну транскордонних потоків злочинних або незаконних активів. На рис. 3.1 наведено витяг із консолідованої рейтингової таблиці, у якому перераховано країни з позитивним висновком щодо розуміння та оцінки легалізаційного ризику.

Станом на 21.01.2021 із 103 країн, які пройшли оцінку, лише 22 країни отримали позитивну оцінку на основі оцінки ефективності антилегалізаційної системи (позитивна оцінка Безпосереднього результату 1 та рекомендацій FATF 1, 2, 15, 32 та 33), тобто це лише 21% від загальної кількості. Окрім того, тільки Велика Британія отримала високий рівень ефективності за Безпосереднім результатом 1 (ефективність РОП). Розглянемо більш детально особливості поведінки НОР Великобританії.

Великобританія є єдиною країною, яка отримала найвищий бал за Безпосереднім результатом 1. Великобританія провела три національні оцінки легалізаційних ризиків. Третій раунд НОР Великобританії був проведений у 2020 р. [34] і базувався на глибокому розумінні

антилегалізаційних загроз. Окрім того, для цієї країни характерним є розуміння налагодження співпраці уряду та приватного сектору для вирішення проблем ВК/ФТ, проведення дії, які мають вжити конкретні сектори, щоб захистити окремих осіб, підприємства та суспільство від можливості залучення в легалізаційні процеси.

Updated 21 January 2021

Jurisdiction (click on the country name to go to the report on www.fatf-gafi.org)	Report Type	Report Date	Assessment body/bodies	Effectiveness		Technical Compliance				
				IO1	R.1 R.2 R.15 R.32 R.33					
Andorra	MER+FUR	Dec.18	MONEYVAL	SE	LC C C C LC					
Belgium	MER+FUR	Sep.18	FATF	SE	C C LC C LC					
Canada	MER	Sep.16	IMFFATF/APG	SE	LC C NC LC C					
China	MER+FUR	Sep.20	FATF	SE	LC C LC LC LC					
Cook Islands	MER	Sep.18	APG	SE	LC C LC LC LC					
Cyrus	MER	Dec.19	MONEYVAL	SE	LC LC LC LC C					
Hong Kong, China	MER	Sep.19	FATF	SE	LC LC LC C C					
Indonesia	MER	Sep.18	APG	SE	LC LC LC LC LC					
Isle of Man	MER+FUR	Jul.18	MONEYVAL	SE	LC C C C C					
Israel	MER	Dec.18	FATF/MONEYVAL	SE	LC C C C C					
Italy	MER+FUR	Mar.19	IMFFATF	SE	C LC LC LC LC					
Korea	MER	Apr.20	FATF/APG	SE	LC LC C LC C					
Malaysia	MER+FUR	Oct.18	APG/FATF	SE	LC C C C C					
Moldova	MER	Jul.19	MONEYVAL	SE	LC LC LC LC LC					
Portugal	MER	Dec.17	FATF	SE	LC LC LC LC LC					
Russian Federation	MER	Dec.19	FATF/EAG/MONEYVAL	SE	LC C C LC C					
Singapore	MER+FUR	Nov.19	FATF/APG	SE	LC C C C LC					
Spain	MER+FUR+FUAR	Dec.19	FATF	SE	C LC C C C					
Switzerland	MER+FUR	Jan.20	FATF	SE	LC LC LC LC C					
Chinese Taipei	MER	Oct.19	APG	SE	LC LC C LC LC					
Turkey	MER	Dec.19	FATF	SE	LC LC LC LC LC					
United Kingdom	MER	Dec.18	FATF	HE	LC C LC LC LC					
	MER	Mutual Evaluation Report		HE	C					
	FUR	Follow-Up Report		SE	LC					
				ME	PC					
				LE	NC					
					NA					

Рис. 3.1. Оцінка рейтингів країн за відповідність вимог до оцінки легалізаційних ризиків

Джерело: [33]

Коли Велика Британія впроваджувала НОР, вона використовувала методологію, засновану на 3 ключових етапах, зазначених у Рекомендаціях FATF щодо виявлення, виявлення та оцінки доказів у контексті моделі «Управління ризиками в правоохоронній діяльності» (MoRiLE) [35].

Великобританія використовувала адаптовану модель MoRiLE для визначення рейтингу легалізаційного ризику ПВК/ФТ для кожного сектора.

Таблиця 3.1

Застосовувана у Великобританії модель MoRiLE оцінки легалізаційних ризиків

Критерії моделі	Чинники моделі
Вразливість	<ul style="list-style-type: none"> – рівень відкритості та анонімності у певному секторі економіки; – складність фінансової послуги та можливість її використання з легалізаційною метою; – частота використання послуги особами з високим ступенем ризику; – частота та швидкість використання послуги; – доступність послуги
Ймовірність	-аналіз масштабів поширення легалізаційних процесів, оцінка намірів учасників
Пом'якшення наслідків	<ul style="list-style-type: none"> -спроможність знизити легалізаційних ризиків фінансових послуг; - можливість знизити рівень ризикованості фінансового продукту; -здатність суб'єктів знизити легалізаційний ризик продукту

Джерело: складено автором за [33]

Модель MoRiLE оцінює властивий ризик на основі вразливості та ймовірності того, що сектор буде використаний злочинцями або терористами, а потім оцінює пом'якшувальні фактори для розрахунку чистого ризику в секторі. Враховуючи переважно таємний характер протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, докази, які використовуються для оцінки відповідних факторів ризику, базуються на поєднанні надійних статистичних даних, тематичних досліджень та експертних оцінок приватного сектору, наглядових органів та співробітників ПВК/ФТ.

Великобританія визначила основні внутрішні та міжнародні легалізаційні. До внутрішніх легалізаційних загроз Великобританії віднесено такі загрози: шахрайство та ухилення від сплати податків; розповсюдження наркотиків; кіберзлочинність; організована злочинність; злочини, пов'язані з

торгівлею людьми, рабством, примусовою або обов'язковою працею; незаконна торгівля дикими тваринами. Щодо міжнародних легалізаційних загроз Великобританії, то до них варто віднести такі загрози: використання як внутрішньої та зовнішньої у легалізаційних цілях; РЕР; нелегальні потоки фінансових ресурсів.

Крім того, у ході реалізації НОР Великобританія розглянула методи та масштаби тероризму в країні, а також оцінила рівень терористичних загроз для країни, включаючи як внутрішній, так і міжнародний тероризм. Задля забезпечення відповідності вимогам Рекомендації FATF 15, Великобританія оцінила ризики використання віртуальних активів для легалізаційних цілей.

Велика Британія приділила особливу увагу галузевій оцінці ризиків, а саме: легалізаційним ризикам бухгалтерських та аудиторських служб, юридичних послуг, сектору агентств нерухомості, готівкового сектору, грального бізнесу та трейдерів. Товари високої вартості. Значну увагу було приділено аналізу та оцінці ризиків використання некомерційного сектору з метою ПВК/ФТ.

Висока ефективність РОП у Великобританії зумовлена розумінням характеру легалізаційних ризиків, основних предикатних злочинів, які є основою формування нелегальних доходів, розуміння етапність легалізаційних злочинів та чинників, які характерні для кожного етапу. Чітке розуміння природи ризиків ВК/ФТ є підґрунтям для проведення ефективної їх оцінки та розроблення адекватних рішень, реалізація яких скоротить поширення легалізаційних процесів.

Зазначимо, що ефективно організована НОР, є орієнтиром для оцінки ризиків для кожного окремого суб'єкта. Тому її ефект є синергетичним. Вважаємо, що вивчення та використання досвіду Великобританії у діяльності вітчизняного підрозділу фінансової розвідки є необхідним і доречним.

Висновки до розділу 3

Ефективна боротьба зі злочинністю одним із пунктів передбачає налагодження ефективної системи ПВК/ФТ. Відмивання коштів – один із етапів циклу кримінального злочину. Тому налагодження ефективного функціонування антилегалізаційної системи, з одного боку, зменшить кримінальні потоки, а, з іншого, - захистить легальну економіку від залучення до незаконних операцій.

Розроблені Рекомендації FATF передбачають використання ризик-орієнтованого підходу у антилегалізаційній діяльності. Прийняття у новій редакції Закону передбачало впровадження РОП. Досвід застосування РОП у вітчизняній практиці дав позитивні результати. Проте, як і будь-який інших процес, який щойно запроваджено, РОП має деякі недоліки і потребує вдосконалення. Оскільки ризик-орієнтований підхід реалізується одночасно на трьох рівнях, то й рекомендації щодо усунення недоліків потрібно впроваджувати на всіх рівнях одночасно.

Вивчення світового досвіду проведення Національних оцінок ризику показав, що із 103 крах, тільки 21% (22 країни) отримали позитивний досвід ефективності НОР. Зазначимо, що лише одна країна – Великобританія – отримала високий рівень ефективності оцінки рівня легалізаційних процесів. Особливість НОР Великобританії є використання для визначення рейтингу легалізаційного ризику моделі MoRiLE. Дана модель передбачає оцінку ризику за такими критеріями: вразливість, ймовірність, можливість зниження (пом'якшення) ризику. Використання досвіду Великобританії дасть можливість усунути наявні недоліки НОР та підвищити ефективність ризик-орієнтованого підходу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проводилось теоретичне дослідження проблем забезпечення ефективності ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу. Для розкриття теми у роботі проведено теоретичне дослідження сутності понять «фінансовий моніторинг», «ризик-орієнтований підхід», досліджено методики та правову базу його проведення. Проаналізовано масштаби поширення легалізаційних процесів в українській економіці та результати функціонування системи фінансового моніторингу; оцінено результативність застосування ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу. На основі проведеного дослідження запропоновано заходи щодо вдосконалення оцінки легалізаційних ризиків. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Розвиток вітчизняної економіки повинен відбуватися відповідно до усталених традицій цивілізованого світу та із дотриманням міжнародних норм та рекомендацій. З огляду на це, України веде активну боротьбу із злочинами, пов'язаними із відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Для цього створена й ефективно працює система фінансового моніторингу, до складу якої входять Державна служба фінансового моніторингу України, суб'єкти державного фінансового моніторингу та суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

2. Економічна та кримінальна злочинність постійно вдосконалює методи вчинення злочинів та легалізації коштів, отриманих від їх вчинення, тобто і антилегалізаційні органи та фінансові інституції вимушені постійно вдосконалювати методи та інструменти своєї роботи. Прикладом такого вдосконалення є прийняття у новій редакції Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення». Оновлений нормативний акт затвердив запровадження ризик-орієнтованого підходу та відповідних механізмів, за допомогою якого він реалізується.

3. Ризик-орієнтований підхід – це процедура оцінки та переоцінки ризиків ВК/ФТ та розробка заходів щодо їх мінімізації або ж нейтралізації. Оцінка легалізаційних ризиків здійснюється на трьох рівнях: національному, секторальному та на рівні суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

4. РОП дає можливість СПФМ відсікати завідомо легальні операції клієнтів, а сконцентрувати увагу на вивченні діяльності клієнтів і виявляти підозрілі фінансові операції. застосування РОП дає можливість економити ресурси СПФМ, зменшує витрати часу та сприяє налагодженню довірчих відносин відповідного суб'єкта з клієнтами.

5. У світовій практиці при оцінці країн щодо поширення легалізаційних процесів застосовуються три методики: МВФ, Світового банку та методика країн ЄС. Дані методики покликані провести узагальнену оцінку за єдиними критеріями. Отримані результати дадуть можливість порівняти країни за певними показниками, проте вони не враховують національні особливості економіки, процеси, які передували ситуації, яка сформована на конкретний момент. Тобто отримані результати дають тільки узагальнену оцінку про стан поширення легалізаційних процесів у тій чи іншій країні. Тому кожна країна для оцінки легалізаційних ризиків розробляє власну методику.

6. Затверджені Законом зміни передбачали підвищення сум порогових операцій та запровадження РОП. Вказані нововведення стали причиною для скорочення кількості повідомлень, надісланих Спеціально уповноваженому органу СПФМ. Так, упродовж 2019-2021 рр. число повідомлень скоротилось на понад 85%. Проте таке скорочення не вплинуло на результативність діяльності Держфінмоніторингу – кількість сформованих досьє та

підготовлених матеріалів збільшилась, що підтверджує результативність та ефективність РОП.

7. Задля налагодження ефективної системи боротьба зі злочинністю, доцільно забезпечити результативність антилегалізаційної системи. Однією з причин вчинення злочинів є отримання матеріальної вигоди. Тому вчинення економічних чи інших видів злочинів передбачає легалізацію коштів та активів, отриманих від вчинення цих злочинів. Тобто легалізаційні процеси є наслідком вчинення економічних чи інших видів злочинів і навпаки.

8. Застосування РОП дало позитивні результати, але має деякі недоліки і тому потребує вдосконалення. Заходи вдосконалення РОП доцільно запроваджувати для кожного рівня:

-на *національному рівні* необхідно: забезпечити обговорення СДФМ та СУО розуміння галузевих ризиків з іншими зацікавленими сторонами; забезпечити безперервний зв'язок між СДФМ та СУО щодо результатів НОР;

-на *рівні СДФМ* доцільно: використовувати СДФМ інформацію інших контролюючих органів; активно використовувати інформацію з відкритих джерел; СДФМ повинні продовжувати ідентифікувати та перевіряти піднаглядних осіб на періодичній основі, щоб фіксувати зміни в показниках;

-на *рівні СПФМ* потрібно здійснити такі заходи: використовувати секторальну оцінку ризиків, розроблену наглядовими органами, як відправну точку або початкову модель для подальшого виконання власних оцінок ризиків; здійснювати градацію ризиків залежно від виду діяльності суб'єкта; покращити оцінку ризиків організації, визначити тематичні та загальні недоліки, які можуть потребувати вказівок і відгуків; надати клієнтам чіткі вказівки щодо того, як проводити власну оцінку ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глущенко О. О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.
2. Буткевич С. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2008. Т. 21 (60). № 1. С. 68-74.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2004. 759 с.
4. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1-7.
5. Єлисеєва О. Моніторинг як метод інформаційно-статистичного дослідження стану виробничо-економічних систем. *Економіст*. 2007. № 2. С. 58-60.
6. Сучасний словник іншомовних слів. Київ: Знання, 1999. 742 с.
7. Бормотова М. В., Мухіна К. О. Дослідження сутності поняття фінансовий моніторинг. *Вісник економіки транспорту і моніторингу*. 2015. № 50. С. 214–217.
8. Хмелюк А. А. Фінансовий моніторинг: суб'єкти та об'єкти в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. С. 174-180.
9. Клименко А. О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. С. 19.

10. Прошунин М.М. Финансовый мониторинг в системе противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма (российский и зарубежный опыт) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.14. Москва, 2010. 44 с.

11. Воронова Л. К., Кучерявенко М. П., Пришва Н. Ю. Фінансове право України: навч. посібник для студ. Київ: Правова єдність, 2009. 395 с.

12. Берізко В. М. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Право України*. 2006. № 12. С. 52–53.

13. Бурдонова О. Ю. Фінансовий моніторинг як інститут фінансового права. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 16 трав. 2013 р.* Харків: ХНУВС, 2013. С. 13-19.

14. Зеленецький В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз) : наук.-практ. посібник. Харків: Кроссруд, 2007. 672 с.

15. Комісаров О. Г., Скрипка О. Ю., Собакарь О. А. Первинний фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: монографія. Дніпро, 2015. 184 с.

16. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

17. Рекуненко Т.О., Самойленко О.О. Фінансовий моніторинг в системі протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 158–161.

18. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/metodyka2021.pdf>

19. Критерії, за якими Міністерством фінансів України оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаним з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства фінансів України від 26.01.2016 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0481-16>.

20. Посібник FATF «Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму через комерційні веб-сайти та платіжні системи Інтернету». URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/161208/Pay-sys.pdf

21. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. Рекомендації FATF. URL: https://www.cbr.ru/Content/Document/File/132941/St10-21_ua.pdf.

22. Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС. ДИРЕКТИВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf>

23. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в Україні (оновлена 2021 року). URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/metodyka2021.pdf>

24. Фінансова розвідка України. 20 років розвитку та звершень. Київ 2022. URL:

<https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/20rokiv/2201041816rokivFinMonitoringspreedSmallFileSize.pdf>

25. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2021 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2021ukr.pdf>

26. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2020 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0254/zvity/zvit2020ukr.pdf>

27. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2019 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0323/zvity/zvit2019ukr.pdf>

28. Річний звіт НБУ за 2021 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/2021.pdf

29. Річний звіт НБУ за 2020 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/2020.pdf

30. Річний звіт НБУ за 2019 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/2019.pdf

31. Горизонтальний огляд звітів про взаємні оцінки країн у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Київ – 2021. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/Horizontreport.pdf>

32. Програма стратегічного розвитку Держфінмоніторингу на період до 2024 року: Наказ Міністерства фінансів України № 16 від 17.01.2022. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/strategy/16.pdf>

33. Світовий досвід проведення національних оцінок ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles.pdf>

34. UK National risk assessment of money laundering and terrorist financing – 2020, URL: <https://bit.ly/3vjeNjF>

35. Guidance for crime and financial investigators and immigration intelligence on how to apply the Management of Risk in Law Enforcement (MoRiLE) scoring to immigration enforcement operational work, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/3fJIEp5>

36. Шиян Д. В. Аналіз міжнародних стандартів з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1(48). С. 314–320

37. Щербина В. С. Використання світового досвіду у побудові національної системи фінансового моніторингу в Україні. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2015 р.)*. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив. 2015. С. 44-46.

38. У США та Британії вірус змусив державні комп'ютери майнити криптовалюту. URL: <https://economics.unian.ua/finance/2391253-u-ssha-ta-britaniji-virus-zmusivderjavni-kompyuteri-mayniti-kriptovalyutu.html>.

39. Шевченко А.Ю. Зарубіжний досвід функціонування органів банківського нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 10. URL: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-10-2015/item/356>.

40. FATF. *Керівництво із застосування ризик-орієнтованого нагляду* FATF, Париж, 2021. URL: [fatf-gafi.org/publications/documents/Guidance-RBA-Supervision.html](https://www.fatf-gafi.org/publications/documents/Guidance-RBA-Supervision.html)